

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Т. О. КОЗЛОВА

**ТЕОРІЯ МОВОЗНАВСТВА Й
ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності “Філологія”
освітньо-професійної програми “Мова і література (англійська)”

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол 4 від 24. 11. 2020

Запоріжжя
2020

УДК: 81'22:81-11(075.8)
К 592

Козлова Т. О. Теорія мовознавства й історія лінгвістичних учень : навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності “Філологія” освітньо-професійної програми “Мова і література (англійська)” / Тетяна Олегівна Козлова. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 86 с.

Навчально-методичний посібник містить теоретичні матеріали й практичні завдання з дисципліни “Теорія мовознавства й історія лінгвістичних учень”. Мета посібника – ознайомити студентів із теорією мови та історією лінгвістичної думки через огляд концепцій природи, будови, функціонування й розвитку мови, методів її дослідження, сформувати компетентності, необхідні для успішного професійного спілкування.

Посібник призначено для студентів філологічних спеціальностей усіх форм навчання.

Рецензент *С. М. Єнікєєва*, д-р філол. наук, професор, зав. кафедри англійської філології (Запорізький національний університет).

Відповідальний за випуск *Г. І. Приходько*, д-р філол. наук, професор кафедри англійської філології (Запорізький національний університет).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
МАТЕРІАЛИ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ	6
Мовознавство як гуманітарна наука	6
Лінгвістичні традиції та історіографія лінгвістики	8
Античні теорії мови.....	11
Становлення мовознавства як самостійної науки на засадах концепцій середньовіччя	13
Порівняльно-історичне мовознавство та лінгвофілософські концепції мови (XVIII-XX ст.)	16
МАТЕРІАЛИ Й ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	19
Методи дослідження мови й мовлення: описовий і порівняльний методи.....	19
Методи дослідження мови й мовлення: структурний і міждисциплінарні методи.....	27
Лінгвістична історіографія.....	36
Становлення й розвиток лінгвістичних традицій.....	46
Теорія мови в часи античності	49
Розвиток структурної лінгвістики США.....	66
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	69
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	70
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	83

ПЕРЕДМОВА

Курс «Теорія мовознавства й історія лінгвістичних учень» завершує та узагальнює фахову підготовку студентів філологічних спеціальностей. Мета курсу — сформуванню уявлення про мовознавство як систему наукових знань про мову й важливу гуманітарну галузь, розглянути історію та перспективи фундаментальних і прикладних досліджень мови.

Навчально-методичний посібник містить теоретичні й практичні матеріали, призначені для вивчення головних теоретичних проблем загального мовознавства, методів дослідження мови, історії лінгвістичних учень.

Посібник уможливить процес реалізації низки завдань:

- формування у студентів уявлення про місце мовознавства в системі інших філологічних дисциплін, об'єкт, предмет і методологію мовознавчого дослідження;

- ознайомлення з ключовими проблемами лінгвістичної історіографії, особливостями еволюції лінгвістичної думки, формування мовознавчих напрямків та шкіл; засвоєння відомостей про видатних зарубіжних і вітчизняних лінгвістів;

- поглиблення поняття про історичну послідовність теорії мови; методологію, методику й методи мовознавства; систему й структуру мови, знаковий характер її одиниць;

- систематизація знань про функціонування та розвиток мови, її зв'язки з суспільством, культурою, мисленням;

- розширення філологічної компетенції студентів, підвищення рівня їхньої професійної підготовки.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент *знатиме*:

- об'єкт, предмет, основні проблеми мовознавства, загальні та спеціальні методи лінгвістичних досліджень;

- періодизацію історії лінгвістичних учень, закономірності їхнього розвитку;

- зміст та філософсько-методологічне підґрунтя основних концепцій мови класичної давнини, середньовіччя та сучасності;

- визначення мовознавчих термінів і понять.

Запропонований курс дозволить сформуванню й коригувати такі *вміння* студентів:

- коректно уживати мовознавчі терміни;

- обирати й застосовувати доцільні прийоми, методи наукового опису та дослідження;

- визначати й характеризувати основні лінгвістичні напрями та школи;

— опрацьовувати й аналізувати першоджерела, узагальнювати та робити висновки.

Навчально-методичний посібник складається з передмови й двох розділів.

У *першому розділі* анотовано лекційні матеріали, зокрема викладено відомості щодо історіографії лінгвістики, змісту лінгвістичних концепцій, визначальних проблем фундаментального та практичного мовознавства. До кожної теми передбачено перелік питань, ключових понять і термінів.

У *другому розділі* запропоновано питання для обговорення й завдання до практичних занять, які уможливають засвоєння поданого в посібнику теоретичного матеріалу, наведено тексти першоджерел з різних історичних періодів історії мовознавства.

Список рекомендованої літератури до кожної теми складається з основних і додаткових джерел та інтернет-ресурсів.

У посібнику використано такі символи:

рекомендована література;

основні положення теми;

питання й завдання.

МАТЕРІАЛИ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

МОВОЗНАВСТВО ЯК ГУМАНІТАРНА НАУКА

Проблемні питання

1. Об'єкт, предмет, мета, завдання й термінологічний апарат мовознавства.
2. Евристичність та історична спадкоємність мовознавства.
3. Складові частини мовознавства: теорія мови, історія лінгвістичних учень, методи лінгвістичних досліджень.
4. Зв'язки мовознавства з іншими галузями знань.
5. Фундаментальне та прикладне мовознавство.

Основна література

- Гречко В. А. Теория языкознания. Москва : Высшая школа, 2003. С. 5-16.
- Кочерган М. П. Загальне мовознавство. 3-тє вид. Київ : ВЦ «Академія», 2010. С. 5-19.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Алпатов В. М. История лингвистических учений : учебное пособие. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 5-7.

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия, 2003. С. 16-17.

Загальне мовознавство як наука і як навчальна дисципліна. Об'єкт і предмет дослідження загального мовознавства. Проблема дослідження мовознавства. URL : <https://infopedia.su/9x9e78.html> (дата звернення: 16.11.2020)

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. С. 25-30.

Кочерган М. П. Мовознавство як наука. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна. Предмет мовознавства. Зміст і основні завдання загального мовознавства. URL : <http://litmisto.org.ua/?p=14994> (дата звернення: 04.09.2020).

Лучик В. В. Про мову та мовознавство як наукову й навчальну дисципліну. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10744/Luchyk_Pro_movu_ta_movoznavstvo.pdf?sequence=1 (дата звернення: 07.08.2020)

Мовознавство як наука про мову. Значення мовознавства. Прикладна лінгвістика. URL : <https://studfile.net/preview/6832974/> (дата звернення: 12.10.2020)

Рождественский Ю. В. Лекции по общему языкознанию. Москва : Академкнига, Добросвет, 2002. С. 102-104. URL : <http://genling.ru/books/item/f00/s00/z00000008/> (дата звернення: 13. 09. 2020).

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 17-18.

Відеолекції

Теория и история языкознания. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=D-A0Ire5UJ8&list=PL8UlkSWoo52YmWFwdmjwIwFfAZ1hNzdiE> (дата звернення: 19. 09. 2020).

Коментарі до теми

Мовознавство — наука, яка вивчає мову, її природу, розвиток, структуру й специфіку функціонування. Об'єктом мовознавства є мова загалом та конкретні мови світу у статичній й динамічній, співвідносній з різними соціальними феноменами.

Теорія мовознавства пов'язана з іменами В. фон Гумбольдта, О. Потебні, інших вчених, які стимулювали інтерес до проблем мови, хоча зацікавленість її теорією (походження мови, типологія мов, форма й зміст мови, співвідношення мови й мовлення, мови й мислення, мови й суспільства тощо) виникла ще в часи античності.

Досвід філософів та вчених інших галузей доводить, що дослідження проблем мови корисне не тільки для розуміння її природи (а, отже, і природи людини), але й для пояснення інших явищ. У сучасному суспільстві зв'язки мови з різними сферами людської діяльності значно розширилися. Мовні питання стосуються політичних, економічних та культурних аспектів буття. Структура мови й механізми її дій, зв'язок із мисленням — це також сфера наукових пошуків психологів, програмістів, математиків.

Зазначеним пояснюється історична спадковість та евристичність теорії мови.

Складові частини мовознавства охоплюють теорію мови, історію лінгвістичних учень, методи лінгвістичних досліджень. При цьому теорія мови відносно самостійна й вивчає загальні закономірності існування мови, тобто специфіку розвитку й функціонування всіх мов. Проте теорії мовознавства властиві національно-культурні й історичні особливості, які визначалися соціальними настановами епох. Слід вказати на те, що більшість проблем теорії мови мають дискусійний характер, що зумовлено відмінностями у підходах та методологічних позиціях.

Історія лінгвістичних учень сфокусована на формуванні різних мовознавчих шкіл і напрямів, розбіжності між якими виникають через особливості поглядів на природу мови та методологію її вивчення.

Мета мовознавчих досліджень — накопичення системних знань з теорії мови й історії лінгвістичної думки через огляд сучасних поглядів на природу, структуру, розвиток та роль мови в суспільстві, методів дослідження мови, досягнень філософів і мовознавців минулого та сучасності.

Визначальні завдання мовознавства такі: теоретичне узагальнення відомостей щодо конкретних мов; дослідження системи, структури й функціонування природної мови; вивчення мовних універсалій та унікалій, з'ясування реалізації семіотичної функції мовних одиниць; удосконалення методології та методики лінгвістичного аналізу.

Коло проблем загального мовознавства окреслено визначенням мови; своєрідністю мови як знакової системи, взаємодією мови і несловесних форм спілкування; взаємозв'язками мови й мислення, роллю мови в процесах пізнання; співвідношенням мови й мовлення; системними й несистемними явищами в мові; ізоморфізмом та ієрархією мовних рівнів; реалізацією суспільних функцій мови; прогресом розвитку мови, зовнішніми та внутрішніми чинниками мовної еволюції, не/рівномірністю мовних змін тощо.

Поняття й терміни: мовознавство, теорія мови, історія лінгвістичних учень, методи дослідження мови, мова, загальне мовознавство та конкретне мовознавство, фундаментальне й прикладне мовознавство.

ЛІНГВІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ЛІНГВІСТИКИ

Проблемні питання

1. Поняття лінгвістичної традиції.
2. Предмет, завдання й проблеми лінгвістичної історіографії.
3. Загальна й конкретна лінгвістична історіографія.
4. Основні поняття лінгвістичної історіографії.
5. Періодизація історії лінгвістичних учень.

Основна література

Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 9-40.

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия. 2003. С. 6-16.

Гречко В. А. Теория языкознания. Москва : Высшая школа, 2003. С. 7-9.

Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : ВЦ «Академія», 2010. С. 47-54.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Гируцкий А. А. Общее языкознание: учеб. пособ. Минск : Тетра-Системс, 2003. С. 9-13.

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. С. 9-24.

Іванченко Н.О. Видатні пам'ятки арабської лінгвістичної думки. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6485/Ivanchenko_Vydatni_pamyatky_arabskoyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 28.08.2020).

Основні лінгвістичні традиції в історії мовознавства. Загальна характеристика. URL : <https://studfile.net/preview/2425931/page:3/> (дата звернення: 23.09.2020).

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 16-21.

Відеолекції

Теория и история языкознания. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=D-A0Ire5UJ8&list=PL8UlkSWoo52YmWFwdmjwIwFfAZ1hNzdiE> (дата звернення: 19. 09. 2020).

History of Linguistics. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=sQVtziMRa1k> (дата звернення: 04. 10. 2020).

Linn A. History of Linguistics. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Sn5N0wYIlgI> (дата звернення: 04. 09. 2020).

Коментарі до теми

Завдання історіографії лінгвістики (ІЛ): розкриття логіки розвитку науки про мову; виявлення зв'язків мовознавства з іншими дисциплінами; встановлення домінуючих теорій; створення періодизації історії лінгвістичних учень (ІЛУ).

Загальна ІЛ вивчає розвиток лінгвістики на різних етапах еволюції людства й виявляє загальні тенденції дослідження мови. Конкретна історіографія сфокусована на розвитку лінгвістики в конкретній країні й вивченні окремих мовознавчих проблем.

Історіографічну розвідку ускладнює низка чинників. По-перше, не завжди можна напевно встановити дати й персоналії (авторство концепцій). По-друге, теоретичні положення лінгвістичних концепцій часто бувають суперечливими. По-третє, упродовж античності та середньовіччя концепції мови виникали як органічна частина нелінгвістичних учень — філософії, естетики, богослов'я. До того ж теоріям надають різну, подекуди протилежну оцінку в різні історичні періоди. Наприклад, у сучасному мовознавстві теорію мови В. фон Гумбольдта прийнято вважати визначальною, хоча сучасники філософа не оцінили її достойно. Це можна пояснити тим, що погляди В. фон Гумбольдта суттєво випереджали рівень тогочасної науки і тому мали периферійний статус.

Головні поняття ІЛ охоплюють лінгвістичний напрям, лінгвістичну школу, наукову традицію, лінгвістичну традицію, етап / період у розвитку лінгвістики.

Лінгвістичний напрям визначається єдністю уявлень про мету, предмет, завдання та методи опису мови. Наприклад, на відміну від дескриптивізму, у межах якого досліджувалися структура, проста сегментація вербального коду, у сучасній психолінгвістиці увагу зосереджено на процесах усвідомлення кодування й декодування інформації.

Лінгвістична школа передбачає наявність групи дослідників, які спираються на спільні теоретичні принципи, розв'язують низку спільних завдань і проблем, застосовують схожі методи дослідження. Лінгвістичну школу не слід ототожнювати зі вченням конкретного науковця. Наприклад, Празька, Московська, Петербурзька фонологічні школи не тільки покладалися на вчення Б. де Куртене про фонему, а й розвивали нові положення.

Наукова (лінгвістична) традиція — це збереження системи принципів наукового опису мови, які склалися упродовж певного історичного періоду, і в подальшому удосконалювалися поколіннями вчених. Наукові традиції співвідносяться з іменами конкретних учених або країн.

Існують різні версії періодизації історії мовознавчої думки. Більшість науковців визнає такий підхід:

Античність — I тис. до н.е. - III – V ст. н.е.;

Середньовіччя — II–III ст. – XVI – поч. XVII ст.;

Новий час — XVII – XVIII ст.

Порівняльно-історичне мовознавство — к. XVIII – XIX ст.

Семіотичне мовознавство — к. XIX – перша пол. XX ст.

Антропоцентризм — друга пол. XX ст. – XXI ст.

Поняття й терміни: етап / період у розвитку лінгвістики; загальна ЛІ; історіографія лінгвістики (ІЛ); конкретна ЛІ; лінгвістична історіографія (ЛІ); лінгвістична школа; лінгвістичний напрям; наукова / лінгвістична традиція; періодизація історії лінгвістичних учень.

АНТИЧНІ ТЕОРІЇ МОВИ

Проблемні питання

1. Протолінгвістика: накопичення знань про мовні явища.
2. Головні лінгвістичні традиції античності.
 - 2.1. Філософські проблеми мови.
 - 2.2. Проблеми граматики:
 - 2.2.1. «Восьмикнижжя» Паніні.
 - 2.2.2. Розвиток граматичних понять у Греції.
 - 2.2.3. Розвиток граматичних понять у Римі.
 - 2.3. Розвиток лексикології та лексикографії.
 - 2.4. Етимологізація й систематизація слів.

Основна література

Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 9-40.

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия. 2003. С. 20-94.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Гируцкий А. А. Общее языкознание: учеб. пособ. Минск : Тетра-Системс, 2003. С. 14-34.

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. С. 25-30.

Рибалкін В. С. Арабська лінгвістична традиція. Класичні концепції та їх сучасна інтерпретація. URL : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/347794.html> (дата звернення: 01.09.2020).

Руда Н. Лінгвістичні вчення доби античності. URL : <http://www.pinax.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/Stattia-Ruda-1.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 14-40.

Відеолекції

Теория и история языкознания. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=D-A0Ire5UJ8&list=PL8UlkSWoo52YmWFwdmjwIwFfAZ1hNzdiE> (дата звернення: 19. 09. 2020).

History of Linguistics. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=sQVtziMRa1k> (дата звернення: 04. 10. 2020).

Linn A. History of Linguistics. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Sn5N0wYPlgI> (дата звернення: 04. 09. 2020).

Коментарі до теми

У міфологічних концепціях усне й писемне мовлення уявлялося як дар богів, а слово було священним. У міфах і легендах дійсно порушено проблему механізму мови й мовлення: як і ким вони створюються?

І хоч створення писемності, навчання письму й читанню, зацікавленість проблемами мови в стародавньому світі й сприяли тривалому накопиченню уявлень про мовні явища, вони, однак, не забезпечували формування наукових уявлень про мову. Брак теоретичного осмислення фактів, невідповідність відомостей реальному стану речей дозволяють кваліфікувати цей період як протолінгвістику.

Із сер. I тис. до н.е. розвиваються три головні лінгвістичні традиції античності: китайська, індійська та середземноморська (греко-латинська). Їм властиві такі ознаки: спільність генезису, постановка спільних завдань (інтерпретація графічних знаків і текстів у цілому) і тлумачення проблем філософії мови (правильність назв, тобто їх відповідність суті позначуваних реалій).

Водночас античні мовознавчі традиції виявляли суттєві розбіжності: вони формувалися на основі мов різного типу; спиралися на матеріал відмінних систем письма; були сфокусовані на різних аспектах мови.

Спільні ознаки цих традицій помітні у розв'язанні філософських проблем мови — ототожненні позначуваного й позначувального, визнанні слова / імені як складової реалії, переконанні в магічній функції слова, його надприродному походженні.

Давньоіндійську граматичну концепцію викладено у «Восьмикнижжі» Паніні. У ній створено ієрархію правил, які описували правильну мову —

санскрит, диференційовано корені та афікси, розкрито морфологічні та синтаксичні особливості санскриту.

У китайській протолінгвістиці майже не представлені проблеми граматики, тим часом увагу зосереджено на аналізі ієрогліфів, інтерпретації складних знаків, тлумаченні їхньої ідіоматичності.

У греко-латинській традиції питання граматики посідали головне місце. Оригінальність граматичної теорії епохи еллінізму (III – I ст. до н.е.) розкрито через теорію стоїків про лектон (систему смислових відношень) та вчення про аномалії (невідповідність змісту слова його звуковій формі).

Римська граматична теорія була зосереджена на питаннях нормалізації латинської мови, диференціації частин мови.

Попри суттєві розбіжності в поглядах на граматику, античних філософів єднає прагнення створити описові нормативні граматики. Лінгвофілософські дослідження епохи Античності слугували підґрунтям для подальшого розроблення граматичної теорії в часи середньовіччя.

Поняття й терміни: аномалія; античні мовознавчі традиції; індійська традиція; китайська традиція; середземноморська традиція; ономотет; софізм; стоїцизм; лектон.

СТАНОВЛЕННЯ МОВОЗНАВСТВА ЯК САМОСТІЙНОЇ НАУКИ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЙ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Проблемні питання

1. Періодизація та загальна характеристика середньовічних концепцій мови.
2. Стимули створення алфавітів.
3. Практичний і теоретичний напрямки лінгвістичних учень.
4. Проблеми філософії мови в концепціях теологів середньовіччя.
5. Тлумачення текстів: герменевтика та екзегетика.
6. Виникнення й розвиток нової лінгвістичної традиції: арабська мовознавча концепція.
8. Середньовічна лексикографія та граматичні трактати.

Основна література

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия, 2003. С. 95-157.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Гируцкий А. А. Общее языкознание: учеб. пособ. Минск : Тетра-Системс, 2003. С. 35-46.

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. С. 49-57.

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 198-223.

Відеолекції

Linguistic in the Middle Ages. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=6yYCi0hKfIc> (дата звернення: 01.10.2020).

Коментарі до теми

Хронологію середньовіччя визначають по-різному, але початок цієї доби історики часто пов'язують із занепадом Римської імперії (V ст.). Середньовіччя в Європі об'єднує такі періоди: раннє середньовіччя (друга пол. II-III ст. — XI-XII ст.), пізнє середньовіччя (XII-XIII ст. — XIV ст.), Відродження — (к. XIV ст. — сер. XVIII ст.).

Упродовж середньовічної доби відбулося закріплення/зміцнення місцевих культурних традицій, створення держав, формування найбільших світових релігій — ісламу, буддизму, християнства, трапилося розгалуження християнства на православ'я та католицизм, зародилася патристика (вчення ранніх християнських теологів). Ці та інші чинники стимулювали розв'язання мовознавчих проблем із позицій теології, підживлювали ідею про рівність національних мов та створення алфавітів.

Упровадження християнства спричинило витіснення язичництва, прискорило розвиток писемності та літератури, заміну місцевих систем письма (огамічне письмо Ірландії (V ст.), рунічне письмо Германії та Скандинавії (VI ст.)) латиницею. Створення алфавітів на латинській основі здебільшого мало стихійний характер, хоча створювалися також і системні авторські азбуки (готська абетка єпископа Ульфїли (IV ст.) на основі грецького алфавіту з додаванням латинських літер, кирилиця та глаголиця Кирила та Мефодія (прибл. IX–X ст.)).

Визначальні мовознавчі тези середньовічних теологів зазнали потужного впливу авторитету Одкровення — поняття християнської доктрини про

надчуттєве безпосереднє осягнення істини в момент містичного просвітління, видіння. Теоцентричну тезу «Бог — абсолют усього суцього» екстраполювали й на мову.

У лінгвістичних ученнях середньовіччя сформувалися два напрями: теоретичний (формулювання та розв'язання проблем мови теологами) і практичний (різноаспектний опис мов, створення граматик і словників, розвиток письма).

Варто акцентувати на спільних та відмінних рисах античного й середньовічного мовознавства. Як античні, так і середньовічні вчені розвивали теорію мови в контексті загального філософствування про буття й світ/довкілля, намагалися збагнути походження світу й мови, ідентифікувати закони їх існування. Відмінності між античними й середньовічними традиціями полягають у тому, що в часи античності проблеми мови були частиною філософії, а в середньовічних концепціях вони тлумачилися з погляду теологів і, відповідно, з точки зору єдинобожжя. Специфіка середньовічних лінгвістичних традицій визначалася створенням писемності, активністю лексикографічної практики, коментуванням канонічних текстів, розвитком герменевтики (тлумаченням будь-яких видів текстів та спілкування) та екзегетики (тлумаченням релігійних, біблійних текстів).

Головні мовознавчі проблеми середньовіччя стосувалися рівноправ'я та універсальної природи мови; важливості рідної та іноземних (*варварських* - у римлян) мов; її універсальної сили. Дискусії щодо правильності імен, актуальні для античності, вважалися неприйнятними через неможливість пізнання Бога й мови. Останню розглядали як творчу й живу силу, а слово — як знак, символ, від якого не залежить існування того, що цим словом позначене (Г. Ніський, А. Августин).

Середньовічними теологами створено новий типологійний метод текстологічного дослідження, спрямований на тлумачення глибших шарів слів, ніж їхні графічні позначення, алегоричні пояснення та встановлення зв'язків між Старим і Новим Заповітом. Стверджувалося, що саме події, а не слова пророкують майбутнє (І. Златоуст).

У період середньовіччя було створено єдину арабську державу (VII ст.), а стрімкий розвиток цієї культури сприяв заснуванню нової лінгвістичної традиції. Головні положення арабського мовознавства тієї доби по'язані з визнанням вищого статусу арабської мови — мови Корану (канонічного тексту ісламу), із розробленням оригінальної граматики, яка максимально відповідала структурі арабської мови.

Характерними рисами епохи Відродження є формування національних мов, витіснення латини, послідовна уніфікація національних мов та домінантність наддіалектної форми її існування.

Поняття й терміни: герменевтика; екзегетика; патристика; практичний та теоретичний аспекти лінгвістичних концепцій.

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ МОВИ (XVIII-XX СТ.)

Проблемні питання

1. Основоположники порівняльно-історичного мовознавства (Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грім, О. Востоков).
2. Компаративні дослідження А. Шлейхера.
3. Лінгвофілософські концепції мови в XIX-XX ст.

Основна література

Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 52-129.

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия. 2003. С. 231-500.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень. Київ : (“Академія”). 2011. 240 с. URL : <http://www.e-catalog.name/x/x/x?LNG=&C21COM=S&I21DBN=IOUNB&P21DBN=IOUNB&S21FMT=&S21ALL> (дата звернення: 15.09.2020).

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. С. 54-270.

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 224-240.

Відеолекції

Теория и история языкознания. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=D-A0Ire5UJ8&list=PL8UlkSWoo52YmWFwdmjwIwFfAZ1hNzdiE> (дата звернення: 19. 09. 2020).

Comparative and Historical Linguistics. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=GVCf5USlSug> (дата звернення 23.09.2020).

Коментарі до теми

Упродовж XVIII ст. тривали дослідження процесу нормалізації мови й точилися дискусії навколо питання походження мови. Теорія мови в цей період розроблювалася представниками різних наукових галузей. Ученим, які покладалися не на результати дослідження конкретного матеріалу, а на здогади, бракувало теоретичних узагальнень.

Відкриття європейцями санскриту стимулювало розвиток порівняльного методу дослідження мов.

Ф. Бопп встановив генетичну спорідненість та здійснив аналіз дієслівної парадигми індоєвропейських мов. Учений запропонував теорію аглютинації, згідно з якою будь-які флексії – дієслівні чи іменні – є результатом сполучення повнозначних слів (дієслівних коренів) зі службовими словами (займенниками), отже, особові закінчення походять від займенникових основ 1, 2, 3 особи. Ф. Бопп упровадив новий лінгвістичний метод, який дозволяв пояснити форми однієї мови через форми іншої або декількох інших мов.

Ф. Шлегель спирався на типологійний критерій і розробив класифікацію мов за ознаками флексивності (органічні мови – санскрит, латина, давньогрецька) та афіксальності (механістичні мови, одиниці яких створені за принципом аглютинації).

Р. Раск – автор численних граматик (іспанської, фризської, давньоанглійської, шведської та інших мов — довів спорідненість скандинавських мов із готською; розробив низку методологічних критеріїв, до яких залучав географічне поширення мови, граматичні відповідники, тотожність лексики, закономірність звукових переходів. Застосування географічного критерію дозволило досліднику пояснити неможливість існування генетичних зв'язків між перською та ісландською мовами. Р. Раск дійшов висновку про генетичну чистоту мови, яку встановлював за критерієм граматичної/флексивної складності. Лінгвіст стверджував, що мова з продуктивними флексіями не може бути змішаною.

Я. Грим — автор фундаментальної праці «Німецька граматика» — першим розробив періодизацію історії німецької середньовічної літератури, дослідив історичну основу всіх германських мов і обґрунтував важливість діалектів. Я. Грим запропонував теорію стадіальної еволюції мови від флективності до аналітизму. Вчений був переконаний, що розвиток мови відбувається від формування коренів і слів (стадія I) до розвитку флексій (стадія II) і відмови від флексій (стадія III). Я. Гриму вдалося розкрити природу й важливість аблауту, адже він вважав його ідентифікувальною рисою германських мов. На жаль, положення про протиставлення аблаута умлауту, пересуви приголосних та звуковий закон не отримали тоді належної оцінки.

О. Х. Востоков зосередив увагу на порівнянні слов'янських мов, класифікував слова на «першокласні» та «неголовні».

А. Шлейхер — автор організмичної теорії мови, згідно з якою вона є природним явищем, має доцільну структуру, розвивається за об'єктивними законами незалежно від волі людини. Науковець створив модель родинного дерева й розробив процедуру мовної реконструкції, уперше застосував поняття прамови та на матеріалі санскриту, латини й давньогрецької здійснив реконструкцію праіндоєвропейської системи, яку вважав реальною величиною.

Поняття й терміни: базова лексика; відповідник; етимологія; звуковий закон; компаративістика; лексичні паралелі; небазова лексика; організмична теорія мови; прамова; порівняння складників структури vs порівняння цілих одиниць; порівняльно-історичний метод; принцип історизму; регулярність відповідників; реконструкція; теорії походження мови.

МАТЕРІАЛИ Й ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ Й МОВЛЕННЯ: ОПИСОВИЙ І ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОДИ

Проблемні питання

1. Методологія, метод і методика дослідження мови.
2. Загальнонаукові методи.
3. Галузеві (лінгвістичні) наукові методи.
 - 3.1. Описовий метод.
 - 3.2. Порівняльний метод.

Основна література

Гируцкий А. А. Общее языкознание : учебник. Минск : Вышэйшая школа, 2017. С. 196-230.

Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : ВЦ «Академія», 2010. С. 355 – 405.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. С. 120-123.

Рождественский Ю. В. Лекции по общему языкознанию. Москва : Академкнига, Добросвет, 2002. Сю 168-203. URL : <http://genling.ru/books/item/f00/s00/z00000008/> (дата звернення: 13. 09. 2020).

Супрун, Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. С. 43-82.

Beacco J.K. The Linguistic Integration of Adult Migrants: From One Country to Another, from One Language to Another. Council of Europe, 2014. P. 16.

Ivic M. Trends in Linguistics. The Hague : Mouton de Gruyter, 2013. P. 153.

Mohamed G., Hardie A. Approaching Text typology through Cluster Analysis in Arabic. *Arabic Corpus Linguistics*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2018. P. 213.

O'Grady W. et al., Contemporary Linguistics: An Introduction. Boston, New York : Bedford/St. Martin's, 2005. P. 282.

Ramat P. Linguistic Typology. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1987. P. 4.

1. Питання для обговорення

1. У чому полягає спільність і відмінність термінів *методологія*, *метод* та *методика*?
2. Чи залишаються методологічні принципи наукового пізнання незмінними? Обґрунтуйте відповідь.
3. Які розрізняють рівні методології? Чи є вони взаємопов'язаними?
4. Доведіть, що кожний метод має свою сферу застосування, дозволяє дослідити конкретні аспекти та властивості об'єкта.
5. Чим характеризуються лінгвістичні методи дослідження?

2. Доведіть справедливність тверджень або спростуйте їх:

1. *Методологія* – вчення про принципи дослідження, форми та способи наукового пізнання.
2. Термін *метод* є однозначним і вживається лише в загальнонауковому, філософському значенні.
3. *Методика* – це процедура застосування того чи того методу відповідно до аспекту дослідження. Методика охоплює всі етапи дослідження.

3. Розподіліть наведені терміни за такими категоріями:

- А. Загальнонаукові методи;
- Б. Методика дослідження;
- В. Мовознавчі методи.

Аналіз, вибір одиниць для аналізу та встановлення їхніх властивостей, вибір способу опису матеріалу, дедукція, експеримент, зіставний метод, індукція, метод лінгвістичної географії, моделювання, описовий метод, порівняльно-історичний метод, прийом аналізу матеріалу, синтез, спостереження та збір матеріалу, спостереження, структурний метод, вибір способу інтерпретації досліджуваного явища / фактів.

4. Який метод і прийоми застосовано в цитованих дослідженнях?

A. Beacco J.K. *The Linguistic Integration of Adult Migrants: From One Country to Another, from One Language to Another*, 2014. P. 16.

“The integration of newly arrived immigrants is a multifaceted process and therefore complex to evaluate& various indicators have been developed to assess how successful adjustment to another society has been& These include using as a basis broad areas like social inclusion, health, etc. or more specific indicators (income, employment, housing, participation in society, etc.) such as those developed by Eurostat (*Indicators of immigrant integration – A pilot study, 2011*). These methods of analyses very often do not include criteria which are directly related to languages, even though the language of the host country is, to a greater or lesser degree, crucial for adult migrants, especially in cases of long-term settlement”.

Б. Mohamed G., Hardie A. *Approaching Text typology through Cluster Analysis in Arabic*, 2018. P. 213.

6.2 Analytical techniques for cluster interpretation — external features

The second step in the cluster interpretation is to look for similarities of text-external features among the texts, if any exist. External features shared by a set of texts may texts may include functional unity (e.g. overall communicative purpose), audience, domain, or subject matter. However, the CCA metadata is limited; our investigation of text-external features depended mostly on genre codes or surveying randomly selected individual texts to seek similar situational characteristics. In some cases, we could identify shared text-external features in a given cluster straightforwardly: for instance, if more than half of the texts in a cluster had the same CCA genre code, we could identify that genre easily as dominant for that text-type. In such a case, there was no need to look at individual texts' metadata for the dominant genre, and instead we have considered how the less dominant genres might be related to the dominant one. For instance, if a cluster is found to contain many fiction texts in addition to some texts from other genres, we might conclude that this cluster has the function of telling a story with sequential events. The texts from other genres in the same cluster are then examined to cross-compare their functions with the narrative function of fiction, to identify functional similarities that might account for the likeness in their language use identified by the clustering technique. We followed the same procedure when there were two or three dominant genres in a given cluster. However, if *none* of the genre codes could be seen to dominate a cluster then we had actually to read through (a random selection of) the individual texts.

B. Ivic M. *Trends in Linguistics*, 2013. P. 153.

319. Circumstances favoured this departure from the classical grammatical method: the Indian languages had no written tradition, and therefore no history in the true sense of the word. Hence the historical approach, the mainstay of classical grammar, was excluded at the outset. The entire attention of the investigator had to be concentrated on the correct description of existing linguistic phenomena, i.e. the approach had to be exclusively synchronic (see above §260).

320. With his serious and systematic approach to the study of the Indian languages, Boas inaugurated a great tradition in American linguistics as regards fields of interest and work. This tradition is still alive today. He was also the first to make synchronic description the central object of attention, and American linguistics still accord it this pivotal position.

One of Boas' greatest achievements was the publication of the monumental work *Handbook of the American Indian Languages*. This is not only a collection of admirably assembled and classified material (from nineteen North American Indian...

5. Методологічна єдність порівняльного мовознавства спирається на зіставлення фактів різних мов. Існують певні відмінності в методах порівняльних досліджень, що зумовлено відмінностями мети та підґрунтя порівняння. Ці відмінності узагальнено в таблиці. Із яким методом порівняння узгоджуються наведені дані: зіставний/контрастивний метод, типологічний метод, порівняльно-історичний метод? Радимо взяти до уваги те, що зіставний, порівняльно-історичний та типологічний методи являють собою різні аспекти розвитку порівняльного методу дослідження мови.

Таблиця. Спільне та відмінне в методах порівняльних досліджень

Метод порівняння	Підґрунтя порівняння	Матеріал для порівняння	Мета порівняння
	Залежить від конкретної мети дослідження	Дві й більше мов, які контактують	Встановлення спільних і відмінних властивостей мов, спричинених культурними контактами
	Мови-еталони (залежно від структурної, формальної ознаки, яка аналізується)	Різні мови (неповна індукція)	Встановлення принципів поєднання думки й мовної форми

	Термінологічна аналітична система реконструкції	Мови, які походять від однієї прамови (повна індукція)	З'ясування походження мови, розвитку її одиниць, взаємозв'язків з іншими мовами, які походять від спільної прамови
--	---	---	---

6. Прочитайте наведені нижче пояснення особливостей завдань різних видів порівняльних досліджень. З'ясуйте, який аспект порівняльного вивчення мов визначають ці пояснення:

Altman G., Lehfeldt W. *Allgemeinge Sprachtypologie: Prinzipien und Messverfahren*, 1973. P. 15 quoted in Ramat P. *Linguistic Typology*, 1987. P. 4.

“Among the tasks of general _____ we include <...> a) the *classification of languages*, i.e., the construction of a system to order natural languages on the basis of their overall similarity; b) the discovery of the *mechanism of construction of languages*, i.e., the construction of a system of relationships, a ‘network’ by means of which not only the obvious, categorial mechanisms of language can be read but also the latent ones.”

O’Grady W. et al., *Contemporary Linguistics: An Introduction*, 2005. P. 282.

“_____ studies the nature and causes of language change. The causes of language change find their roots in the physiological and cognitive makeup of human beings. Sound changes usually involve articulatory simplification as in the most common type, assimilation. Analogy and reanalysis are particularly important factors in morphological change. Language contact resulting in borrowing is another important source of language change. All components of the grammar, from phonology to semantics, are subject to change over time. Sociological factors can play an important role in determining whether or not a linguistic innovation is ultimately adopted by the linguistic community at large. Since language change is systemic, it is possible, by identifying the changes that a particular language or dialect has undergone, to reconstruct linguistic history and thereby posit the earlier forms from which later forms have evolved.”

7. Що слугувало підґрунтям для об’єднання чотирьох ефіопських мов та їх віднесення до кушитської групи афроазіатської мовної родини? На якому матеріалі й за допомогою якого методу встановлено генетичну спорідненість цих мов? Одиниці подано у фонетичній транскрипції.

	“one”	“two”	“three”	“four”	“five”
Gedeo	<i>miti:e</i>	<i>lame</i>	<i>sase</i>	<i>šo:le</i>	<i>onde</i>
Hadiyya	<i>mato</i>	<i>lamo</i>	<i>saso</i>	<i>so:ro</i>	<i>onto</i>
Kambaata	<i>matu</i>	<i>lamu</i>	<i>sasu</i>	<i>šo:lo</i>	<i>onto</i>
Sidamo	<i>mite</i>	<i>lame</i>	<i>sase</i>	<i>šo:le</i>	<i>onte</i>
protolanguage	<i>*mite</i>	<i>*lama</i>	<i>*sasū</i>	<i>* šo:lo</i>	<i>*onto</i>

8. Прочитайте уривок із праці Л. Г. Зубкової. З'ясуйте, чому В. фон Гумбольдт вважав порівняльне вивчення мов важливим.

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии, 2003. С. 120-123.

Сравнительное языковедение как наука. Уже в самом начале XIX в. Гумбольдт ставит задачу «превращения языкознания в систематическую науку» [8, 347].

Языкознание как особая, равная другим, отдельная наука со своими целями и задачами должно «сделать язык — и язык вообще, и отдельные языки — предметом самостоятельного, от всего постороннего свободного и систематического исследования» [8, 349]. «...Язык сам по себе и для себя является наиважнейшим и общепольнейшим предметом исследования» [8, 348]. «Рассматривать язык не как средство общения, а как цель в самом себе, как орудие мыслей и чувств народа есть основа подлинного языкового исследования, от которого любое другое изучение языка... в сущности своей только уводит. Такое исследование языка самого по себе уподобляет его любому другому природному объекту. Оно должно объять все различия, поскольку каждое из них принадлежит к понятийному целому; оно должно вникнуть в подробнейшие расчленения на составные части, поскольку совокупное воздействие языка складывается из постоянно возобновляющегося действия этих составных частей» [8, 377].

Однако ответ на вопрос о том, «из каких первозвуков и каким образом язык изначально строит свой запас слов, а затем и связную речь», составляет лишь одну сторону лингвистического анализа. Другая его сторона — понять, «каким образом он становится для говорящей на нем нации органом постижения мира, возникновения и формирования идей, импульсом для развития духовной деятельности человечества» [8, 369], «каким образом различия в характере языков способны расширять и возвышать познание» [8, 377]. Соответственно Гумбольдт считает необходимым «исследовать функционирование языка в его широчайшем объеме — не

просто в его отношении к речи и к ее непосредственному продукту, набору лексических элементов, но и в его отношении к деятельности мышления и чувственного восприятия», с тем чтобы рассмотреть «весь путь, по которому движется язык — порожде-

ние духа, — чтобы прийти к обратному воздействию на дух» [7, 75].

Сравнительное языковедение должно ответить на вопрос о том, «как все многообразие языков вообще связано с процессом формирования человеческого рода», с тем чтобы определить отношение языков «к миру представлений, являющемуся их общим содержанием». Случайно или необходимо многообразие языков? Зависит ли содержание от языка и безразлично ли языковое выражение к этому содержанию? Если многообразие языков является «необходимым, ничем другим не заменимым средством формирования мира представлений», если, вопреки мнению древних, содержание зависит от языка, а языковое выражение не безразлично к этому содержанию, то выявление и изучение языков «приобретает непреложное и решающее значение» [7, 316].

Наивысшей и наиважнейшей точкой языкознания Гумбольдт считает решение вопроса о том, «обладают ли языки какой-либо формой духовного воздействия» [8, 372], в частности, «предполагает ли или обуславливает определенная ступень развития языка определенный уровень культуры» [8, 383].

«...Сравнительное изучение языков важно и существенно для постижения всей совокупности духовной деятельности человечества» [8, 377]. Оно необходимо также для того, чтобы выявить «тонкое, но глубокое родство между различными видами духовной деятельности и своеобразием каждого языка», вследствие чего «тот или иной язык осваивает тот или иной вид деятельности» [8, 373]. Для решения последней задачи следует объединить в научном рассмотрении характер народа, субъективный характер индивидуальности и характер языка.

Поскольку языки являются творениями наций, ясно, что при определении языковых характеров не обойтись без исторического анализа судеб различных народов. Однако своеобразие того или иного характера может быть установлено, с одной стороны, в сравнении с характером других языков, а с другой — исходя из свойств «языка вообще». Поэтому «всякое изучение отдельного языка может и должно по справедливости всегда преследовать двойную цель: объяснять отдельный язык через общность всех из-

вестных, а языки вообще — через этот отдельный, исправлять и расширять с позиций этого языка наши общие знания о языке и классификацию совокупности уже описанных языков, а также толковать характер и строение отдельного языка, опираясь на природу "человека говорящего" вообще» [8, 361].

Исходя из человеческой природы, языкознание должно разрешить и вопрос о том, «как всеобщий человеческий язык проявляется в отдельных языках различных наций» [8, 382], «как реально осуществляется языковая способность человека» в разные эпохи и в разных концах земли [8, 363]. Так как все языки, их элементы и формы представляют собой «истечения общей, всеохватывающей языковой способности человечества» [8, 366], «эта способность составляет средоточие изучения языка» [8, 360].

Изучение языка вообще «с точки зрения разносторонних связей человека» наряду со сравнительным изучением всех отдельных языков (а не только родственных) предполагает также, с одной стороны, философское рассмотрение общей человеческой природы, а с другой — историческое рассмотрение судеб различных народов [8, 347]. Само «изучение языка должно включать в себя все, что история и философия связывают с внутренним миром человека» [8, 377], чтобы таким образом «стать средством познания человека на разных ступенях его культурного развития». «Изучение языков мира — это также всемирная история мыслей и чувств человечества» [8, 349] и один из основных источников изучения «развития и пределов человеческого духа» [8, 363]. Общее языкознание как наука «стремится постигнуть язык вообще» [7, 313]. Но хотя «изучение языка должно производиться ради себя самого», «оно отнюдь не заключает в себе конечной цели», а служит «цели познания человечеством самого себя и своего отношения ко всему видимому и скрытому вокруг себя» [8, 383].

Соответственно сравнительное языкознание включается в сравнительную антропологию как ветвь философско-практического человековедения, изучающую характер человеческих сообществ [8, 323–332], и оказывается тесно связанным «с философской историей человечества» [8, 383].

Исходя из сказанного, Гумбольдт выделяет четыре объекта, которые в их взаимной связи должны изучаться в сравнительном языкознании. Это — «язык и постигаемые через него цели человека вообще, род человеческий в его поступательном развитии и отдельные народы» [7, 311].

В составе сравнительного языкознания Гумбольдт вычленяет две части: *изучение организма языков*, т.е. их строения и составных частей, и *изучение языков в состоянии их развития* [7, 311].

Чтобы, «рассматривая язык в чистом виде и проникая в его общую природу, трактовать его также и исторически» [7, 324], Гумбольдт разрабатывает *диалектический метод* исследования языка.

Для проникновения в суть языков, в их взаимосвязи и их влияния на человеческий дух вообще необходим всеобщий вид изучения языков, выявляющий общий тип, систему, принципы языка. Для этого требуется: всеохватывающее рассмотрение языков во всех их взаимосвязях и противоречиях с опорой на весь имеющийся материал, совмещение индуктивного анализа с дедукцией (от части к целому и обратно) [8, 367], совместное применение чистого мышления (логического анализа) и строго исторического исследования [8, 383] в соединении «с философским рассмотрением общей человеческой природы и с историческим рассмотрением судеб различных народов» [8, 347]. В исключительном предпочтении как исторического пути, так и философского Гумбольдт видит опасность для сравнительного языкознания [8, 371, 383].

При рассмотрении частного следует исходить из целого, рассматривая первое «как интегрирующую часть целого» [8, 366]. Отсюда стремление Гумбольдта найти в строе языка источник его характера [8, 377], выявить такие свойства, которые проходят через отдельные компоненты языка, «придавая им самим более точное определение» [7, 109].

9. Укладіть глосарій головних термінів та понять до теми.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ Й МОВЛЕННЯ: СТРУКТУРНИЙ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МЕТОДИ

Проблемні питання

1. Структурний метод та його методики.
 1. 1 Дистрибутивний аналіз.
 1. 2. Аналіз безпосередніх складників.
 1. 3. Трансформаційний аналіз.
 1. 4. Компонентний аналіз.
2. Міждисциплінарні методи дослідження мови.

Основна література

Гируцкий А. А. Общее языкознание : учебник. Минск : Вышэйшая школа, 2017. С. 196-230.

Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : ВЦ «Академія», 2010. С. 355 – 405.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Супрун, Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ: Знання, 2012. С. 43-82.

СУМ 2018. URL: <http://sum.in.ua/s/zhurnal> (дата звернення: 02.09.2020).

Feldman H. A Grammar of Awtuw. *Pacific Linguistics. Series B*, 94. Canberra : Australian National University, 1986. P. 95.

Fries Ch. The Structure of English. New York : Harcourt, Brace, and World, 1952. 320 p.

Kennedy G. Variation in the distribution of modal verbs in the British National Corpus. *Using Corpora to Explore Linguistic Variation*. New York, Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2002. P.73-90.

McCarthy M. Good Listenership made plain: British and American non-minimal response tokens in everyday conversation. *Using Corpora to Explore Linguistic Variation*. New York, Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2002. P. 49-72.

Pinker S. Words and Rules: The Ingredient of language. New York : Perennial, 2000. P. 96.

Taisner P. Lectures on Structure and derivation. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2003. P. 30.

WALS Online. Feature 107A: Passive Constructions, URL: <https://wals.info/feature/107A#2/16.6/148.7> (дата звернення: 03.08.2020).

 1. М. МакКарті дослідив розряд так званих “немінімальних респонсивів” (“non-minimal responses”), наприклад, *wow*, *absolutely*, *sure* тощо. На матеріалі корпусів британського та американського варіантів англійської мови дослідник визначив функційні особливості цих респонсивів, їхню прагматичну важливість, а також значення для комунікативної компетенції мовців та ефективності інтеракцій. Ознайомтеся з висновками вченого й з’ясуйте, який метод/и лінгвістичних досліджень застосував М. МакКарті.

McCarthy M. Good Listenership made plain: British and American non-minimal response tokens in everyday conversation, 2002. P. 68-69.

The response tokens may also cluster in consecutive series across speakers, where coordinated joint actions realise multiple signals of (pre-)closure and simultaneous relational consolidation. Often they cluster with other markers of closure such as thanks, checks, confirmations and salutations.

Extract 26 (Am.)

- ⟨1⟩ How are you doing in there? Let's see eleven thirty.
⟨3⟩ I'm tired actually. ⟨\$E⟩ laughing ⟨\$E⟩ Oh. Yeah. Yeah. Looks good.
Okay.
⟨2⟩ Okay great. Thanks Irene.

Extract 27 (Br.)

[Telephone call concerning a printing order]

- ⟨\$2⟩ Do you think it needs editing?
⟨\$1⟩ Erm I shouldn't think so.
⟨\$2⟩ Good. Brilliant. Okay well I'll be round to pop it up.
⟨\$1⟩ Okay.
⟨\$2⟩ Pick it up today.
⟨\$1⟩ Okay [male name].

The analysis of non-minimal response tokens shows a set of items in British and American English which occur within the core, first 2000 frequency lists for each variety. Although there are differences between the two varieties (see Figure 1 above), they have more in common than that which separates them. Their commonality is seen in the examination of local contexts and functions, and both varieties show a strong orientation by listeners towards relational aspects of the discourse. In both varieties, 'good listenership' seems to demand more than just acknowledgement and transactional efficiency, and listeners orientate towards the creation and maintenance of sociability and affective well-being in their responses.

Cross-corpora comparisons of this inter-varietal type and comparisons across languages are useful in two major respects. In the first place they may confirm or may refute functional interpretations made from one variety or language as not being idiosyncratic to one culture or speech community. Spoken corpora as a locus for research into human communication always run the risk that features of talk may be culture-bound, and it is only in intervaretal and interlingual studies that one can find safer ground for generalisations.

2. У статті Г. Кеннеді представлено результати дослідження особливостей уживання модальних дієслів у різних регістрах (сферах) спілкування. На матеріалі корпусу британського варіанту англійської мови дослідник встановив залежність вибору форми модального дієслова від граматичного контексту, у якому вона трапляється. Який метод дослідження застосував Г. Кеннеді?

Kennedy G. Variation in the distribution of modal verbs in the British National Corpus, 2002. P. 83, 88-89.

Table 5 shows that modals occurring in passive voice structures (structure 3) are particularly important in certain 'informative' genres. For example, about 25% of all modals in 'Natural and Pure Science', 'Applied Science', 'Social Science' and 'Commerce and Finance' occur in this structure, compared with only 15% overall. On the other hand, structure 3 is comparatively infrequent in imaginative prose and spoken texts. When modals are used with perfect aspect in structure 5 there is a comparatively higher use of this structure in 'Imaginative Prose' and 'World Affairs' than in other genres. The use of modals with progressive aspect in the BNC is extremely rare as is shown in Table 5 for structures 4, 6, 8, and 9. Tables 6 and 7, suggest that the variation in the use of individual modals in the extent to which they each use the nine modal structures is even more striking than variation among genres.

Table 5. Modal verb phrase structures in genres of the BNC (%)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Modal structure	All BNC	All BNC spoken	All BNC written	Imaginative prose	Natural and pure science	Applied science	Social science	World affairs
1 Modal alone	1.9	6.0	1.3	3.1	0.4	0.5	0.5	0.6
2 Modal + infinitive	76.0	84.9	74.5	81.3	67.4	71.0	69.4	71.0
3 Modal + <i>be</i> + past ptc	14.7	3.4	16.6	4.8	27.1	24.3	25.2	19.2
4 Modal + <i>be</i> + pres ptc	1.5	1.8	1.5	1.7	0.7	1.2	1.0	1.1
5 Modal + <i>have</i> + past ptc	5.1	3.6	5.4	8.4	3.7	2.5	3.1	6.8
6 Modal + <i>be</i> + <i>being</i> + past ptc	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
7 Modal + <i>have</i> + <i>been</i> + past ptc	0.7	0.2	0.7	0.5	0.7	0.6	0.7	1.2
8 Modal + <i>have</i> + <i>been</i> + pres ptc	0.1	0.1	0.1	0.2	0.0	0.0	0.1	0.1
9 Modal + <i>have been being</i> + past ptc	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

3. Лінгвіст Ч. Фрайз визначив 14 типів відмінностей між дієсловом та іменником в англійській мові (Fries Ch. *The Structure of English*, 1952). Розгляньте приклади та встановіть: (а) аспект, якого стосуються

контрасти; (б) види контрасту; (в) метод дослідження, застосований Ч. Фрайзом:

Дієслова:	<i>paint</i>	<i>subject</i>	<i>adjourn</i>
	<i>read</i>	<i>decide</i>	<i>offend</i>
	<i>accept</i>	<i>break</i>	<i>use</i>
	<i>deform</i>	<i>assist</i>	<i>refuse</i>
	<i>catch</i>	<i>deliver</i>	

Іменники:	<i>exposure</i>	<i>perplexity</i>	<i>leakage</i>
	<i>departure</i>	<i>division</i>	<i>defense</i>
	<i>appearance</i>	<i>servant</i>	<i>object</i>
	<i>dismissal</i>	<i>device</i>	<i>teaching</i>
	<i>flattery</i>	<i>payment</i>	

4. Прочитайте й виконайте завдання. Трансформаційний аналіз ґрунтується на генерації складних синтаксичних структур із простих структур за допомогою компактного набору правил (трансформацій). Вихідним положенням трансформаційного методу є те, що синтаксична система складається з ядерної та похідної підсистем. Ядерна підсистема містить набір типів елементарних речень / конструкцій із дієсловом у формі теперішнього часу, дійсного способу, активного стану (без модальних слів, однорідних членів, інфінітивів, означень, обставин тощо). Ядерні конструкції описують елементарні ситуації. Складні синтаксичні конструкції виводяться з елементарних шляхом застосування конкретних правил (трансформацій). Трансформації або взагалі не змінюють змісту ядерної конструкції або незначно видозмінюють його. При цьому лексичний склад ядерної конструкції залишається незмінним. Ідея про те, що різноманіття синтаксичних типів у природних мовах ґрунтується на відносно простій системі ядерних типів, які трансформуються за допомогою невеликої кількості трансформаційних правил, стимулювала розвиток генеративної (породжувальної / трансформаційної) граматики Н. Хомського.

А. Прокоментуйте думку С. Пінкера стосовно породжувальної граматики Н. Хомського:

Pinker S. Words and Rules: The Ingredient of language, 2000. P. 96.

“When it comes to syntax, Chomsky is famous for proposing that beneath every sentence in the mind of a speaker is an invisible, inaudible *deep structure*, the interface to the mental lexicon. The deep structure is converted by transformational rules into a

surface structure that corresponds more closely to what is pronounced and heard. The rationale is that certain constructions, if they were listed in the mind as surface structures, would have to be multiplied out in thousands of redundant variations that would have to have been learned one by one, whereas if the constructions were listed as deep structures, they would be simple, few in number, and economically learned”

Б. Визначте, які з цих конструкцій є вихідними (ядерними), а які генерованими, і позначте це символом “→” або “←”. Прокоментуйте спільні та відмінні ознаки між вихідними та генерованими конструкціями:

<i>спів птаха</i>		<i>пташиний спів</i>
<i>сіяння рису</i>		<i>сіяти рис</i>

В. Розгляньте подані приклади генерації синтаксичних структур і сформулюйте трансформаційні правила:

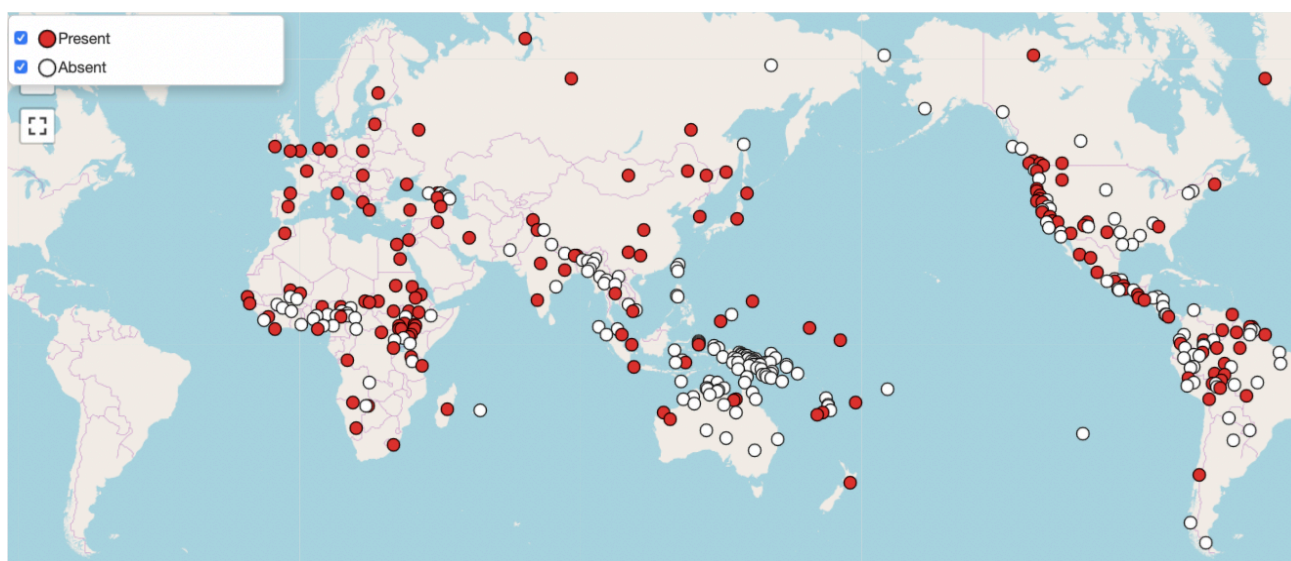
Jack opened the door. → *The door was opened by Jack.*

Jack opened the door and Jack came in. → *Jack opened the door and came in.*

I called Jack and asked Jack to open the door. → *I called Jack and asked him to open the door.*

Г. Чи можна вважати ці правила універсальними? Проаналізуйте, наприклад, інформацію, наведену в *Атласі мовних структур (WALS Online)* стосовно вираження категорії ‘пасивний стан’? Чи можна застосувати правило маніпуляції конструкціями активного та пасивного стану, якщо граматична будова мови не передбачає наявності конструкцій пасивного стану.

WALS Online. Feature 107A: Passive Constructions

Яку трансформацію застосовано з метою пригнічення агенса в папуаській мові ауту (англ. Awtuw, сепікська група), поширеній у басейні річки Сепік в Папуа Новій Гвінеї?

Feldman H. A Grammar of Awtuw, 1986. P. 95

rey æye rokra-kay
3sg.m food cook-perf
'He has cooked food.'

æye rokra-kay
food cook-perf
'Someone has cooked food.'

Г. Порівняйте синтаксичні конструкції в англійській мові (1) та (2). Визначте статус послідовності, **виділеної жирним шрифтом**. Чи є вона конституюнтою обох структур? Якщо ця послідовність виявляється конституюнтою конструкцій, вона функціонує як будівельний блок, тобто може траплятися в різних позиціях у генерованих конструкціях.

Taisner P. Lectures on Structure and derivation, 2003. P. 30.

(1) we [VP came **[across [NP John's backyard]]]**

(2) we [VP came **[across [NP John's stepmother]]]**

Умовні скорочення й символи: VP – verb phrase, NP – noun phrase, [] – вузли синтаксичного дерева.

Застосуйте трансформацію до структури (2) за прикладом трансформації структури (1). Виконайте парсінг (синтаксичний аналіз) та формалізуйте речення у структуру даних, яка відповідає синтаксичній структурі вхідної конструкції. Порівняйте синтаксичні дерева (1) та (2).

Приклад: (1) we [VP came **[across [NP John's backyard]]]**

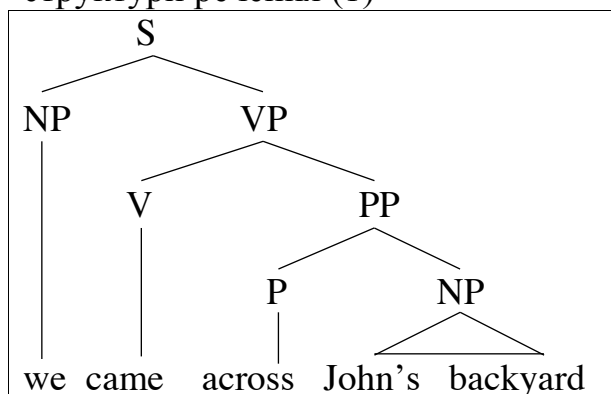
We came across John's backyard. →

It was across John's backyard that we came.

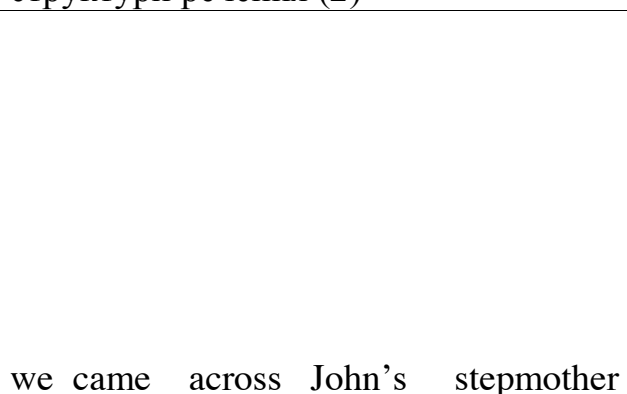
(2) we [VP came **[across [NP John's stepmother]]]**

We came across John's stepmother. →

Формалізація вихідної синтаксичної структури речення (1)

Формалізація вихідної синтаксичної структури речення (2)

Умовні скорочення й символи: S- sentence, NP – noun phrase, VP – verb phrase, V- verb, PP – prepositional phrase, P – preposition.

Д. Підтримайте або спростуйте такі тези. Обґрунтуйте свою відповідь:

- 1) Всі трансформаційні правила обов'язкові.
- 2) Факультативні та обов'язкові правила в різних мовах збігаються.
- 3) Існують універсальні обмеження на трансформації.
- 4) Саме обмеження на трансформації, а не трансформації безпосередньо формують мовну компетенцію людини.
- 5) Суть методики трансформаційного аналізу полягає в тому, що в основі класифікації мовних структур лежить їх еквівалентність іншим за будовою структурам.
- 6) Для трансформаційної методики не має значення, що вважати критерієм еквівалентності трансформацій (які перетворення не/можна віднести до трансформацій).
- 7) Якщо зв'язки між елементами вихідної структури не зберігаються між відповідними елементами у генерованій структурі, то їх можна вважати трансформами.

5. Компонентний аналіз є методом дослідження смислового аспекту одиниць мови. Мета полягає у членуванні значення на мінімальні складники. Характер компонентного складу лексичного значення залежить від ступеня конкретності / абстрактності вираженого словом поняття. З'ясуйте структуру значення слова укр. *журнал* за допомогою компонентного аналізу. Дотримуйтеся такого алгоритму:

1/ Проаналізуйте дефініцію одиниці *журнал*: **ЖУРНАЛ**, у, чол. Періодичне друковане видання у вигляді книжки (СУМ 2018; URL: <http://sum.in.ua/s/zhurnal>).

2/ Визначте слово чи сполучення, яке позначає рід речей, до якого належать журнали. Значення *гіпероніма* – перший компонент у складі дефініції: ‘_____’.

3/ Гіперонім вказує на ознаки, що є спільними для журналу та інших об'єктів цього роду, тобто *інтегральні семантичні ознаки*: (1) ‘_____’; (2) ‘_____’.

4/ На основі інтегральних ознак з'ясуйте найменування інших об'єктів, співвідносних із цією категорією. Поняття, позначені цими назвами, є видовими (согіпоніми) по відношенню до родового поняття (гіперонім):

- *газета* “Періодичне видання, що виходить через короткі проміжки часу, містить офіційні матеріали, оперативну інформацію і статті з актуальних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературні твори й рекламу”;

- _____ “Періодичне видання, що випускається оперативно, має ознаки журнального або газетного видання, містить матеріали організації, яка його видає”;

- _____ “Періодичне видання, що містить ряд творів, пов'язаних між собою темою, структурою”;

- _____ “Періодичне довідкове видання, у якому в чіткій послідовності зазначаються дні, тижні, місяці конкретного року, а також вміщується різноманітна інформація”;

- _____ “Періодичне реферативне видання, що містить розширені й зведені реферати, які складаються з найбільш актуальних зарубіжних опублікованих матеріалів або вітчизняних неопублікованих документів, що вимагають оперативного сповіщення. Містить короткі відомості, призначені для оперативного інформування користувачів”;

- _____ “Перелік товарів (послуг) з їхнім описом”.

5/ Порівняйте семантичні ознаки у складі дефініцій відібраних слів. Визначте розбіжності між складниками дефініції слова *журнал* та складниками інших дефініцій. Відмінні ознаки називаються диференційними семантичними ознаками.

6/ Систематизуйте отримані дані:

Одиниця	Інтегральні ознаки		Диференційні ознаки	
	‘видання’	‘періодичність’	‘форма видання’	‘зміст інформації’
<i>журнал</i>	+	+	‘брошурований’	публіцистичні, наукові, художні тексти (стаття, нарис, повідомлення, фейлетон, інтерв'ю, оповідь, уривок із роману)
<i>газета</i>	+	+	-	офіційна інформація; публіцистичні, наукові, художні тексти; реклама,

Чи можна вважати методику компонентного аналізу досконалою? Які переваги чи недоліки вона має? Обґрунтуйте свою думку.

6. Укладіть глосарій головних термінів та понять до теми.

ЛІНГВІСТИЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Проблемні питання

1. Лінгвістична історіографія.
2. Реалізація завдань лінгвістичної історіографії.
3. Поняття лінгвістичної традиції.
4. Періодизація лінгвістичних учень: систематизація теорій мови та різноманіття підходів до її інтерпретації.

Основна література

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия. 2003. С. 16-17.

Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 5-7.

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. С. 21-24.

Додаткова література та інтернет ресурси

Кодухов В. И. Общее языкознание. Москва : Высшая школа, 1974. С. 32.

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 17-18.

Ayers B. W. "Influence" in Linguistic Historiography. Amsterdam : John Benjamins, 1990. URL : https://www.academia.edu/3391729/_Influence_in_Linguistic_Historiography_Some_Examples_from_Seventeenth_Century_France (дата звернення: 25.09.2020).

Zawadowsky L. The definition of 'Sentence' and John Ries's Theory. *Progress in Linguistic Historiography: Papers from the International Conference on the History of the Language Sciences, Ottawa, 28-31 August 1978*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1980. P. 271-296.

1. Питання для обговорення

1. У чому полягає різниця між курсами *Історія лінгвістичних учень* та *Теорія мови*? Що їх об'єднує?
2. Які чинники ускладнюють вичерпний опис історії лінгвістичних учень?
3. У чому виявляється важливість курсу *Історія лінгвістичних учень* для студента-філолога?
4. Які завдання загальної та конкретної лінгвістичної історіографії?

2. Розкрийте реалізацію головних завдань лінгвістичної історіографії. Зверніть увагу на такі аспекти:

— *розкриття логіки розвитку науки про мову*: суть розкриття логіки науки про мову; продемонструйте реалізацію цього завдання лінгвістичної історіографії на прикладі;

— *встановлення зв'язку мовознавства з іншими науками*: поміркуйте, які аспекти необхідно брати до уваги для встановлення зв'язку мовознавства з іншими науками; чим можна підтвердити той факт, що мета та завдання конкретного дослідження мови унеобходнюють використання даних інших наук;

— *визначення домінуючих теорій*: обміркуйте, які аспекти необхідно брати до уваги для визначення домінуючих теорій мови; на прикладі однієї теоретичної проблеми доведіть, що її формулювання й розв'язання (а) віддзеркалюють імперативи свого часу та (б) пов'язані з окремими ідеями минулого, співзвучними новітнім напрямом;

— *розроблення періодизації історії мовознавства*: поміркуйте, які етапи можна виділити в історії лінгвістичних учень; чи залежить виділення їх етапів від національних наукових кордонів; чи необхідно брати до уваги ті чи ті національні наукові традиції при виділенні етапів розвитку лінгвістики.

3. Зверніться до матеріалів попередніх теоретичних дисциплін і наведіть приклади, які демонструють становлення теорії в її персоніфікованому чи драматизованому вигляді.

4. Наведіть приклад лінгвістичного напрямку й зазначте таке:

- (а) на яких положеннях ґрунтується обраний напрям;
- (б) які школи він об'єднує.

5. Назвіть лінгвістичні школи й стисло окресліть спільні для них принципи, завдання та шляхи їх розв'язання.

6. Проілюструйте на конкретних прикладах існування “наукової традиції”. Зазначте, збереженню яких основних принципів наукового дослідження сприяло виникнення цієї традиції.

7. Порівняйте різні моделі періодизації історії мовознавства. З'ясуйте відмінності між підходами та прокоментуйте їх. У чому ці моделі спільні?

Модель 1.

Zawadowsky L. The definition of ‘Sentence’ and John Ries’s Theory. 1980. P. 271-296.

“The names and the limits of periods in the history of a science are not based on exclusive domination of the fields by a particular doctrine but on a preponderance of a doctrine or school. Its dynamism appears to be a more important factor than its mere quantitative preponderance. Besides, a doctrine may be almost non-existent in research circles but thriving on a more humble level: this is usually the case of the so-called school grammar. It is with this considerations in mind that we may say that ‘functional and structural’ (F&S) period of linguistics began about 1930, superseding the mainly neogrammarian type of linguistics, which we may designate as ‘pre-structural’ (pre-F&S). The new school was, on the surface, centered around the discovery of the workings of the ‘phonemic principle’, taken over from very extensive and detailed works of Jan Baudouin de Courtenay (1845-1929), but it also comprised 5 deep features by which it differed from pre-F&S linguistics& we may now – in the light of history – formulate those distinctive characteristics as follows:

PRE-STRUCTURAL

- 1) function of language: expression of thoughts, feelings, etc.;
- 2) psychologism (or ‘mentalism’): description of language by reference to alleged psychological or mental facts

STRUCTURAL

- 1) function of language: conventional transmission of information on extra-textual matters;
- 2) anti-psychologism (antimentalism, ‘objectivism’): description based on observation of texts and their reference to extra-textual matters)”.

Модель 2.

Кодухов В. И. Общее языкознание, 1974. С. 32.

- 1) от филологии древности к языкознанию XVIII в.;
- 2) возникновение сравнительно-исторического языкознания и философии языка (конец XVIII – начало XIX в.);
- 3) логическое и психологическое языкознание (середина XIX в.);
- 4) неограмматизм и социология языка (последняя треть XIX – начало XX в.);
- 5) современное языкознание и структурализм (30 — 60-е гг. XX в.).

Модель 3.

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания, 2003. С. 16-17.

“I. Теория именования в античной философии языка, устанавливающая правила именования и возникающая в рамках философской систематики. <...>

II. Античные грамматические традиции, представленные античными и средневековыми грамматиками Запада и Востока. <...>

III. Универсальная грамматика, вскрывающая общность систем языков и открывающая собой языкознание нового времени (первый этап научного языкознания).

IV. Сравнительно-историческое языкознание, которое включает в себя три области: 1) сравнительно-историческое языкознание; 2) сравнительно-типологическое языкознание...; 3) теоретическое языкознание... дающее начало теории общего языкознания...

V. Системное языкознание, формулирующее в своем разделе философии языка концепции психолингвистики и социолингвистики.

VI. Структурная лингвистика, которая 1) исследует внутреннюю организацию языка, устанавливает отношения между языком и другими знаковыми системами; 2) формулирует теорию лингвистических методов и методик, дает основания для лингвистического моделирования.”

Модель 4. (В. Д. Бондалетов).

Супрун Л. В. Загальне мовознавство, 2012. С. 17-18.

1. Порівняльно-історичне мовознавство. Перший період (20-70-ті роки XIX ст.)
2. Молодограматизм. Другий період порівняльно-історичного мовознавства (1870-1900-ті роки).
3. Третій період історії мовознавства. Кінець XIX – перша чверть XX ст.
4. Четвертий період мовознавства. Виникнення нових напрямів (з 20-х до 70-х років XX ст.).
5. Сучасний період в історії мовознавства. 70-ті роки XX ст. – поч. XXI ст.

8. Розгляньте ще одну модель періодизації історії лінгвістичної думки. Встановіть відповідності між назвами та хронологією етапів. Стисло схарактеризуйте кожний період (див. 1-6, тезовий виклад головних особливостей кожного з наведених нижче періодів).

НАЗВА

Античність
Антропоцентризм
Новий час
Порівняльно-історичне

МОВОЗНАВСТВО

Семіотичне мовознавство
Середньовіччя

ХРОНОЛОГІЯ

I тис. до н.е. - III – V ст. н.е.

II–III ст. – XVI – поч. XVII ст.

XVII – XVIII ст.

к. XVIII – XIX ст.

к. XIX – перша пол. XX ст.

друга пол. XX ст. – по теперішній час

1. _____

- висувається проблема суті імен, їх співвідношення зі світом речей; дискутуються критерії правильності імен;
- обговорюються принципи норми, які виводять із канонічних текстів;
- на основі цих норм створюють граматики;

2. _____

- розповсюдження світових релігій та необхідність засвоєння конфесійних мов і текстів стимулює створення “нових” граматик на основі античного граматичного канону;
- формування ідеї суцільної природи мови й розвиток семантичних проблем мови;

3. _____

- якісно новий підхід до рідної мови й формування пов’язаної з цим специфічної проблематики;
- розквіт національних держав та укладання національних граматик і словників;

4. _____

- визнання принципів історизму й еволюції мови;
- аналіз мови з урахуванням закономірностей її розвитку;
- встановлення генетичної спорідненості мов;
- дослідження типологічних властивостей мов та формування теоретичного мовознавства;

5. _____

- внутрішня (із точки зору компаративістів) та зовнішня (із точки зору представників інших підходів) криза порівняльно-історичного мовознавства;
- розвиток поглядів на мову як на складну й неоднорідно організовану систему знаків, яка характеризується “замкненістю в собі”;

6. _____

- широкий гуманітарний підхід до розгляду мови;
- встановлення різних зв’язків мови з іншими семіотичними системами;

- усвідомлення того, що людина як творець та носій мови має бути в центрі дослідницької уваги;
- інтегративність науки та виникнення міждисциплінарних галузей, орієнтованих на вивчення мови.

10. Аргументуйте або спростуйте такі твердження:

• Кожний період в історії мовознавства характеризується лише своїми специфічними проблемами й практичними завданнями.

• Будь-який період в історії мовознавства вирізняється наявністю особливих шкіл та мислителів-лінгвістів, кожен із яких зробив суттєвий внесок у розвиток науки про мову.

• Конкретний період в історії мовознавства вирізняється серед інших суттєвими результатами опису різних мов та розробленням методів і прийомів, які повністю заперечують попередні концепції мови.

11. В історії мовознавства не всі дослідники дотримувалися принципу системної цілісності мови, людини та світу. Залежно від обраної позиції філософів та лінгвістів, розрізняють аспектувальні та синтезувальні теорії. Прочитайте підрозділ із праці Л. Г. Зубкової та з'ясуйте, які ознаки тих чи тих теорій дозволяють віднести їх до однієї з наведених вище категорій.

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии, 2003. С. 21-24.

2. Аспектирующие и синтезирующие концепции

Подлинно системное целостное знание о сущности языка достижимо лишь исходя из триединства мира, человека и языка, из единства разносторонних связей и свойств человека.

Далеко не все рассмотренные ниже лингвистические концепции отвечают этим требованиям.

Логика естественного развития научного знания такова, что подавляющее большинство теоретических концепций носит аспектирующий характер. По определению Г.П. Мельникова, *аспектирующие концепции* акцентируют свое внимание на отдельных сторонах исследуемого объекта, и потому они часто противоречат друг другу. Неудивительно, что разработка каждой новой теории, выдвигающей на первый план очередной частный аспект языка в качестве самого важного, нередко начинается с отрицания либо одного из предшествующих аспектирующих направлений (ср.: младограмматическое направление в оппозиции к натуралистическому, неолингвистика в оппозиции к младограмматизму, гипотеза лингвистической относительности как антитеза рационалистической теории языка), либо всей «старой» лингвистики (Ф. де Соссюр, Л. Ельмслев, Л. Блумфилд, Н.Я. Марр).

Синтезирующие концепции «...позволяют соотнести аспектирующие концепции на определенном уровне разработанности общих представлений об объекте, например о языке», и «...перейти к более глубокому пониманию его *сущности* как органического *целого*». В отличие от аспектирующих концепций синтезирующие «...не могут оказаться *противоречащими* друг другу, отменяющими друг друга. Они должны быть последовательными *стадиями* развития системы знаний об объективных *сущностных* характеристиках объекта и, значит, выполнять функцию формирования *методологии* данной науки, а не частных ее *методов*, как аспектирующие концепции» [87, 14–15].

В языкознании XIX—XX вв. к числу аспектирующих принадлежат, например, концепции А. Шлейхера, главы *натуралистического* направления; Г. Пауля, ведущего теоретика младограмматического направления, взявшего за основу *индивидуальную психологию* человека; Ф. де Соссюра, предтечи современного *структурализма*; Н.Я. Марра, поставившего во главу угла *социальную* природу языка.

В понимании сущности языка как предмета самостоятельного лингвистического исследования названные концепции в большей

или меньшей степени ограничиваются *одним из частных аспектов*, нередко пытаясь подвести под него все *остальные*. В результате язык сводится либо к естественным (природным), либо к индивидуально-психическим, либо к структурным, либо к социальным характеристикам. Соответственно языкознание определяется то как естественно-историческая, то как культурно-историческая, то как семиологическая, то как социологическая наука.

Так или иначе для всех этих концепций характерно *непонимание триединства мира, человека и языка, метафизическое противопоставление природного и социального, физического и психического, индивидуального и общественного в языке и его носителе — человеке*. Отсюда принципиальные расхождения указанных учений в определении отношения языка к миру и человеку, а значит, и в решении конкретных лингвистических проблем. Так, если для А. Шлейхера язык — это естественный организм, складывающийся под влиянием жизненных условий и среды обитания независимо от воли и произвола человека, то с позиций Ф. де Соссюра естественные вещи вообще не имеют отношения к языку и внешние условия не влияют на его внутренний организм, а согласно Н.Я. Марру любой язык является «искусственным созданием» общности, неотделимым от материальной культуры. В случае отождествления языка с естественным, природным организмом в его развитии усматриваются циклы возникновения, роста, расцвета, старения и распада, аналогичные «возрастам» человека и чрезвычайно напоминающие фазы этногенеза в концепции Л.Н. Гумилева, который рассматривает этнос как явление биосферы [56]. Если же за основу берется социальная сторона языка, то в его развитии на первый план выдвигаются социальные закономерности и, следовательно, социальный прогресс как определяющий фактор. Одностороннее сведение языка либо к природным, либо к социальным свойствам методологически одинаково неудовлетворительно, так как при этом игнорируется *двоякая* сущность человека и его языка — природная и социальная одновременно.

Недооценка *диалектического единства противоположностей в языке и его носителе*, непонимание действительного места данного аспекта в соотношении с остальными рано или поздно обнаруживают свою несостоятельность. С развитием языкознания ограниченность аспектирующих концепций с их односторонней ориентацией либо на семантику, либо на прагматику, либо на синтактику становится самоочевидной, и тем скорее, чем они последователь-

нее. Яркий пример тому — суровая, даже уничтожающая и не во всем справедливая критика в адрес А. Шлейхера и Н.Я. Марра.

Несмотря на известную ущербность аспектирующего подхода к изучению объектов действительности, на определенных этапах развития науки он не только неизбежен, но даже необходим. Он позволяет глубоко проанализировать и ярче высветить ту или иную сторону объекта, разработать специальные методы его исследования и, как в доказательствах от противного, лучше понять значение других сторон и таким образом подготовить базу для построения новых синтезирующих теорий. Наконец, анализ аспектирующих концепций весьма продуктивен в методологическом плане. Вот почему они требуют не менее внимательного и бережного отношения, чем синтезирующие, системные учения, в большей или меньшей степени ориентирующиеся на триединство мира, человека и языка.

Первый известный синтез в изучении языка был осуществлен Платоном на основе диалектического анализа в диалоге «Кратил» двух теорий именования — «природной» и «договорной». По существу, Платон предложил первую системную концепцию языкового знака, базирующуюся на единстве объективного и субъективного.

Самый значительный синтез в области общей теории языка — заслуга В. фон Гумбольдта. Его лингвистическое учение явилось синтезом двух сосуществовавших на протяжении многих веков тенденций в познании языка — рационалистической и сенсуалистической. В. Гумбольдт не просто закрепил, но глубоко обосновал взгляд на язык как на особый мир, выступающий посредником между миром внешних явлений и внутренним миром человека. Вскрыв диалектику взаимоотношений между языком и духом, языком и мышлением, языком как отражением и знаком, В. Гумбольдт своим учением о форме, основывающимся на деятельностной природе и функциональном предназначении языка, заложил фундамент современного системного подхода к языку в его отношении к миру и человеку.

Последующий синтез, реализованный в трудах А.А. Потебни и И.А. Бодуэна де Куртенэ, позволил раскрыть специфику знаковой природы языка как исторически изменяющейся формы развивающейся мысли и выявить закономерности его системной организации.

К синтезирующим лингвистическим учениям XX в. принадлежат психосистематика Г. Гийома и системно-типологическая кон-

цепция Г.П. Мельникова. Они стали новым шагом на пути дальнейшего осмысления взаимоотношений языка и речи с миром внешних явлений и внутренним миром человека. Дух синтеза отличает также концепцию Э. Бенвениста. В ней показана неразрывная связь символичности и членораздельного характера языка с наличием содержания, проистекающим из органического единства языка и мышления.

Идеи синтеза весьма актуальны и для современного этапа развития лингвистики. Общая теория языка нуждается в новом системном осмыслении огромного фактического материала, накопленного как в самой лингвистике, так и в смежных областях знания, обращающихся к языку как объекту исследования.

Хотя поступательное развитие общей теории языка связано прежде всего с синтезирующими концепциями, в смене одной аспектирующей концепции другой также есть своя закономерность, за которой стоит общий ход познания. Вряд ли случайно, что прежде чем было в полной мере осознано единство в языке природного и социального, физического и психического, сначала в нем выдвигается на первый план природное, физическое начало, и приверженцы натуралистического направления уподобляют язык природным организмам, полагая, что в нем действуют неизменные естественные законы, исключаящие волю и произвол человека. Затем младограмматики усматривают в языке психофизическое образование. И лишь позднее он квалифицируется как чисто психическое явление (Ф. де Соссюр, Л. Ельмслев) и как чисто социальное создание (Н.Я. Марр).

Таким образом, указанное выше основное направление эволюции общей теории языка прослеживается не только в последовательности синтезирующих учений, но и в смене одних аспектирующих концепций другими. А так как лингвистическое (языковедное) мышление определенно отражает онтологические свойства языка и языкового мышления, то эволюция общей теории языка в его отношении к миру и человеку, бытию и мышлению, очевидно, соотносится с «всеобщим движением языкового развития», с изменением на разных его этапах, как показали В. фон Гумбольдт и А.А. Потебня, степени автономности языка по отношению к духу и мышлению, соотношения объективного и субъективного в языковом мышлении.

11. Укладіть глосарій головних термінів і понять до теми.

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ЛІНГВІСТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ

Проблемні питання

1. Головні лінгвістичні традиції.
2. Чинники формування традицій.
3. Антропоцентричний характер лінгвістичних традицій.
4. Спільні характеристики та розбіжності в тлумаченнях лінгвістичних проблем.

Основна література

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия. 2003. С. 13-15.

Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 9-41.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 18-42.

Bednarik R. The First Mariners. Bethan eBook : Bentham Science Publishers, 2015. P. 320.

Wierzbicka A. Introduction. Language and Meaning. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam : John Benjamins. 1988. P. 1-2.

1. Питання для обговорення.

Опрацюйте матеріали підручника Алпатов В. М. История лингвистических учений, 2005. С. 9-15. Систематизуйте особливості формування головних лінгвістичних традицій. Зверніть увагу на такі аспекти:

- існування первинних уявлень про мову та формування філософських / наукових традицій вивчення мови;
- визнання декількох потужних традицій - індійської, європейської / античної, китайської, японської;
- незалежне формування найдавніших традицій та пізніші зв'язки споріднених традицій (грецької та римської);
- існування аналогії у формуванні неспоріднених традицій (пор.

давньогрецьку та китайську), а також вплив однієї традиції на іншу через релігійний зв'язок (див. китайську та індійську традиції) чи культурні контакти (див. японську та китайську традиції);

— розбіжності в наслідуванні та продовженні традицій (пор. індійську, арабську з китайською та японською), повноті й завершеності процесів їхнього формування;

— можливості занепаду чи відгалуження традицій.

2. Опрацюйте матеріали підручника Алпатов В. М. *История лингвистических учений*, 2005. С. 15-18. Окресліть чинники формування традицій.

3. Опрацюйте матеріали підручника Алпатов В. М. *История лингвистических учений*, 2005. С. 18-20. Поясніть, чому всім давнім традиціям властивий “антропоцентризм”.

Стосовно якої мови створювалися вчення: рідної / нерідної, опанованої / неопанованої? Яку роль відігравала етноцентрична інтерпретація мови (пор. оцінку рідної мови, діалектів власної мови та інших мов)?

4. Обміркуйте висловлювання А. Вежбицької стосовно семантики мовних одиниць. Як дослідниця розуміє антропоцентричність мови? На Вашу думку, таке тлумачення поняття релевантне для античних мовознавчих традицій?

Wierzbicka A. *The Semantics of Grammar*, 1988. P. 2.

“It is subjective, it is anthropocentric, it reflects predominant cultural concerns and culture-specific modes of social interaction as much as any objective features of the world ‘as such’ ”.

5. Порівняйте підхід А. Вежбицької до визначення антропоцентризму іншими дослідниками, зокрема антропологами. Чи наявні розбіжності?

Bednarik R. *The First Mariners*, 2015. P. 320.

...misunderstanding in science or in the intellectual comprehension of reality, and in the human instance it is the basis of anthropocentrism. The interpretation of reality purely in terms of human values or experience is totally unscientific: *anthropos metron hapanton* — man is the measure of everything — is both true and false, depending on whether it refers to the anthropocentric reality we exist in or not.

4. Опрацюйте матеріали підручника Алпатов В. М. История лингвистических учений, 2005. С. 20-21. Поясніть, яке ставлення експлікували давні лінгвістичні традиції стосовно таких аспектів:

- наявність історичних змін у мові;
- розбіжності між мовним ідеалом та реальною мовленнєвою практикою;
- розвиток етимології та інтерпретація поняття 'етимон';
- стадіальність / стан розвитку мови та диференціація престижна / непрестижна мова.

5. Опрацюйте матеріали підручника Алпатов В. М. История лингвистических учений, 2005. С. 21-24. Дайте відповіді на такі питання стосовно нормативного підходу до мови:

- чи можна стверджувати, що нормативний підхід до мови панував в усіх головних традиціях?
- якими були джерела формування мовної норми?

6. Опрацюйте матеріали підручника Алпатов В. М. История лингвистических учений, 2005. С. 24-26. З'ясуйте відповідність лінгвістичної традиції принципам опису мови:

- (а) індійська традиція;
- (б) усі інші традиції.

Породжувальний підхід орієнтований на:

- синтез текстів та генерацію тексту з окремих смислів і вихідних одиниць;
- розуміння мови як закритої системи, у якій діють чіткі правила;
- надмірну увагу до норми;
- намагання охопити й створити повний реєстр вихідних коренів;
- відсутність прикладів у граматиках;
- упорядкованість правил, які мали сенс лише на конкретному етапі синтезу (тобто лише до чи після застосування іншого правила);
- простоту й стислий стиль формулювання правил, що вплинуло на компактність граматик.

Аналітичний підхід, орієнтований на:

- розуміння тексту як вихідного цілого, а також на членування тексту на одиниці, встановлення їх значень та взаємозв'язків;

- розуміння мови як відкритої системи, яка породжує неможливість вичерпного урахування одиниць;
- намагання виділити типи слів, відміни/відмінювання тощо, а не укласти повний реєстр одиниць, які належать до конкретного типу;
- усвідомлення необхідності текстуальних підтверджень відповідності тієї чи тієї одиниці норми / правила, а також наявності ілюстративних прикладів у граматиках та словниках;
- створення великих за обсягом граматик і словників (через значну кількість ілюстрацій).

7. Опрацюйте матеріали підручника Алпатов В. М. История лингвистических учений, 2005. С. 26-40. З'ясуйте спільні ознаки та розбіжності лінгвістичних традицій щодо дослідження таких аспектів:

- 1) пріоритетність форм існування досліджуваних мов (письмова vs усна);
- 2) пріоритетність мовних рівнів (фонетика, граматика, лексика);
- 3) виділення головних та другорядних фонетичних одиниць;
- 4) одиниці, яким надавалося центральне місце в граматичних описах;
- 5) критерії диференціації частин мови;
- 6) наявність / відсутність синтаксичних досліджень.

8. Укладіть глосарій головних термінів і понять до теми.

ТЕОРІЯ МОВИ В ЧАСИ АНТИЧНОСТІ

Проблемні питання

1. Учення Лукреція про мову.
2. Погляди Платона на правильність імен.
3. Проблеми граматики в античній філософії.
4. Проблеми семантики в працях Арістотеля.
5. Учення Григорія Ниського та питання походження мовлення.

Основна література

Античные теории языка и стиля. Москва : Алетейя, 1996. С. 111-112, 124-149, 190, 195-198.

Нисский Григорий. Об устройстве человека. Санкт-Петербург : Аксиома, Мифрил, 1995. 176 с. (Глава VII, Глава VIII).

Платон. Кратил. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. / общ. ред. : А. Ф. Лосев. Москва : Мысль, 1994. Том 1. С. 613 – 680.

Тіт Лукрецій Кар. Про природу речей. Київ : Дніпро, 1988. (Книга 5. 1026-1088). URL : http://ae-lib.org.ua/texts-c/lucetius__de_rerum_natura__ua.htm#5 (дата звернення: 04.09. 2020).

Додаткова література й інтернет-ресурси

Симашко Т. В. История лингвистических учений : античность, средневековье : учебн. пособ. Архангельск : Поморский ун-т им. М. В. Ломоносова, 2001. 215 с.

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ: Знання, 2012. С. 18-42.

Тит Лукреций Кар. О природе вещей. *Античные теории языка и стиля*. Москва : Алетейя, 1996. С. 71-73. (Книга 5. 1026 - ...).

 1. Прочитайте уривок з філософської поеми Лукреція *De rerum natura* (Про природу речей), дайте відповіді на питання, цитуючи відповідні рядки з уривку.

1. Чому Лукрецій обирає поетичну форму для вираження філософських ідей?

2. Яка мовознавча проблема цікавить Лукреція: структура мови; функціонування й варіативність мови; відмінності між мовою людей та тварин; походження мови? Яку позицію підтримує філософ?

3. З якою метою Лукрецій вдається до всебічної аргументації та наводить чисельні приклади?

4. У чому полягає особливість та новаторство вчення Лукреція про мову? Чи можна вважати його підхід до мови емоційним? Чому?

5. Як філософ пояснює формування імен? Як створюються враження про речі в поясненні Лукреція: простим спогляданням чи усвідомленням корисних та шкідливих властивостей речей? Відповідно до чого створюються імена речей? Кого Лукрецій вважає ономатетом?

6. Існує думка, що в античній філософії проблема походження мови фактично осмислювалася як питання походження звукової оболонки слів. Чи узгоджується з такою концепцією підхід Лукреція?

Тіт Лукрецій Кар. Про природу речей.

1026] Звуки ж усякі з грудей добувати людину природа

1027] Змусила; назви речам - необхідність сама підшукала.

1028] Так і дитина, котра ще не вміє промовити слова,
1029] До мимовільних, як бачимо, рухів нерідко вдається:
1030] Вказує пальцем, наприклад, на річ якусь, що перед нею,
1031] Кожне створіння-бо чує призначення сили своєї.
1032] От іще ріжки в бичка не пробились на лобі, а вже він
1033] Хоче, розгніваний, вдарити ними, грозить раз од разу.
1034] Так і малята пантер і левиць, хоч нема ще в них кігтів,
1035] Хоч не прорізались ікла закривлені,- при небезпеці
1036] Шкіряться, лапками б'ють, норовлять, ще беззубі, вкусити.
1037] Так і пернатих весь рід покладається змалку на крила:
1038] Ледве опірене - вже порятунку пташа в них шукає.
1039] Думати, отже, що хтось був такий, що давав усілякі
1040] Назви речам, і що люд відтоді розмовляти навчився,-
1041] Безум, та й годі. Адже, якщо міг він усе позначати
1042] Словом і будь-який звук видавати, звернувшись до мови,-
1043] Слід уважати, що й інші могли це зробити в ту пору.
1044] Та, припустім, не могли, не було в них ще в обігу слово,-
1045] Звідки ж запало в того, хто навчив усіх мови, поняття
1046] Про необхідність її та користь, відкіля він міг знати,
1047] Перший, за що саме взятись і задум побачити в думці?
1048] Втім, не зумів би один - багатьох одночасно схилити
1049] Й переконати, щоб так от і стали, раденькі, вивчати
1050] Назви речей. А ще спробуй втовкмач-но глухому до слова,
1051] Що та до чого... Вони ж анізащо б тоді не хотіли
1052] Довго терпіти того, щоб якісь там нечувані звуки
1053] Ти їм у вуха вбивав надаремно. І ще одне, врешті:
1054] Чи аж таке вже велике тут диво, що рід умирущих,
1055] Голосом і язиком володіючи, дав поступово
1056] Назви окремим речам, відповідно до вражень окремих?
1057] Таж і тварини німі, й покоління всілякого звіра
1058] Звикли за різних умов подавать неоднакові звуки:
1059] Страх одчують чи біль, а чи втіху - по голосу видно.
1060] В цьому на кожному кроці тобі пересвідчитись можна:
1061] Ось, коли лютих молоських собак щось почне дратувати,
1062] Й зуби вже шкірять вони, розсуваючи губи відвислі,
1063] їхнє гарчання глухе не подібне ж нічим до лункого
1064] Гавкоту, що за хвилину якусь колихне все повітря.
1065] Ну, а коли язиком раз од разу щенят своїх лижуть
1066] Чи, поваливши їх лапою, шкіряться, начебто мітять
1067] Зубом на них, але тільки вдають, що вкусити готові,
1068] То скавучать тоді зовсім не так, ніж тоді, як удома
1069] їх під замком залишають самими, або коли, биті,
1070] З-під батога пориваються геть, завиваючи з болю.
1071] Врешті, не чуєш різниці хіба, як ірже десь у полі
1072] Між кобилицями кінь ошалілий у розквіті віку,

1073] Богом любові крилатим пришпорений; як перед боєм,
1074] Ніздрями ловлячи подув, ірже він, а як - на щось інше
1075] Голос дзвінкий подає, гарячкове здригаючись тілом?
1076] Ну, і нарешті пташиний весь рід, усілякі пернаті -
1077] Чайки, шуліки, орлани,- коли понад морем ширяють,
1078] їжі, прожитку для себе шукаючи в хвилі солоній,
1079] То під час того, завваж, вони скрикують зовсім інакше,
1080] Ніж коли здобич беруть чи як іноді б'ються за неї.
1081] Деякі з них від погоди залежно свій мовби охриплий
1082] Змінюють голос; ворони, скажімо, птахи довговічні,
1083] Й воронів зграї,- коли, за повір'ям, дощі накликають,
1084] Вітряну днину чи млисту вологість накаркати хочуть.
1085] Тож, коли різні чуття і тварин, і птахів спонукають,
1086] Хоч безсловесні вони, голоси видавати всілякі,
1087] То чи почнеш тут ламать собі голову, як це зуміли
1088] Люди стільком неподібним речам дати назви окремі?

2. Прочитайте уривок із діалогу Платона *Кратил* про значення мови, дайте відповіді на питання, цитуючи відповідні рядки з уривку.

Зазначимо, що діалог Платона *Кратил* – один із найсуперечливіших філософських творів, у якому розгортається дискусія навколо центральної для античної філософії мови теорії найменування. Кратил не лише розкриває погляди на правильність імен, а й пропонує методи створення правильних імен шляхом аналізу процесу номінації.

Учасниками дискусії є Кратил, Гермоген та Сократ. Кратил і Гермоген висловлюють протилежні погляди на зв'язок імені та речей. Сократ залучається до дискусії задля розв'язання суперечок.

1. Як Сократ заперечує повний суб'єктивізм та абсолютну довільність у момент створення імені?

2. Знайдіть цитату на підтвердження того, що Гермоген критично ставиться до теорії умовного походження імен.

3. Знайдіть в уривку аргументи, які наводить Сократ стосовно того, що імена надаються речам за об'єктивним законом.

4. У який спосіб Сократ пропонує досліджувати правильність встановлення імен?

5. Знайдіть цитату, яка ілюструє критичне ставлення філософів до релятивізму у встановленні імен.

6. Чи можна підтримати Сократа й стверджувати правильність імен як просту репрезентацію реалій у нашій свідомості? Знайдіть підтвердження в тексті.

7. Чому Сократ називає імена дгр. πῦρ “вогонь”, дгр. ὕδωρ “вода”, дгр.

κύνας “собаки” варварськими? За допомогою етимологічних словників з’ясуйте походження цих назв.

8. Як вирішується в *Кратилі* проблема етимологізації? Доведіть, що античні вчені розрізняли первинні назви та похідні від них і вважали, що саме первинні назви ґрунтуються на подібності матеріалу знака та позначуваної цим знаком речі.

9. У чому Платон вбачає доцільність поділу знака на складники? Як тлумачили первісні значення слів?

10. У чому полягає принципова відмінність за Сократом між “імітацією” речей чи “уподібненням” предметам, які спостерігаються в музиці / живописі та які наявні в мові (тобто в іменах)?

11. Чому Кратилу важко погодитися з тим, що ім’я може бути “надано неправильно”?

12. Як Сократ обґрунтовує міркування про неможливість пізнання речей через дослідження їхніх імен?

13. Прокоментуйте гносеологічні висновки Сократа.

Г. Кратил вот здесь говорит, Сократ, что существует правильность имен, присущая каждой вещи от природы, и вовсе не та произносимая вслух частица нашей речи, которой некоторые из нас договорились называть каждую вещь, есть имя, но определенная правильность имен прирождена и эллинам, и варварам, всем одна и та же. <...> Так вот, если ты можешь как-то истолковать это Кратилово пророчество, я бы выслушал с удовольствием. А лучше, с еще большим удовольствием я узнал бы, что сам ты думаешь о правильности имен. <...>

С. <...> Однако я уже говорил: узнать вещи такого рода трудно, а нужно сообщать сопоставить наши мнения и посмотреть, так ли обстоит дело, как говоришь ты или как Кратил.

Г. Так ведь что до меня, Сократ, то я часто и с ним разговаривал, и со многими другими, но ни разу меня не убедили, будто правильность имени есть что-то другое, нежели договор и соглашение. Ведь мне кажется, какое имя кто чему-либо установит, такое и будет правильным. Правда, если он потом установит другое, а тем, прежним, именем больше не станет это называть, то новое имя будет ничуть не менее правильным, нежели старое; ведь когда мы меняем имена слугам¹, вновь данное имя не бывает же менее правильным, чем данное прежде. Ни одно имя никому не врождено от природы, оно зависит от закона и обычая тех, кто привык что-либо так называть <...>.. я могу называть любую вещь одним именем, какое я установил, ты же – другим, какое дал ты. То же самое я наблюдаю и в городах – иногда одни и те же вещи в каждом городе называются особо, у одних эллинов не так, как у других, и у эллинов не так, как у варваров.

¹ Слугам—собственно домашним или домочадцам, οἰκέταις. Греки, по естественной мягкости своего характера, этим же именем называли и рабов, подобно римлянам, которые давали им имена familiae и familiarium. См. Athenaeus VI, 19. Pollux III, 82. Seneca Epist. 47. Macrobius Saturn. I, 9. Но так как имена рабов были различны и происходили от различных причин и случаев, то очень могло быть, что они называемы были то теми, то другими именами, по произволу господ. Забавен на этот счет рассказ Аммония Гермияса у Аристотеля (De interpret. p. 31 sqq.). Диодор Кронос, чтобы доказать произвольность имен, называл своих рабов частицами языка, и одного именно заключительною частицею ἀλλὰ μήν.

С. Что ж, давай посмотрим, Гермоген. Может быть, тебе и относительно вещей все представляется так же, а именно, что сущности вещей для каждого человека особые, по словам Протагора, утверждающего, что «мера всех вещей – человек», и, следовательно, какими мне представляются вещи, такими они и будут для меня, а какими тебе, такими они будут для тебя? <...>

С. Итак, если не все сразу одинаково для всех и всегда и если не особо для каждого существует каждая вещь, то ясно, что сами вещи имеют некую собственную устойчивую сущность безотносительно к нам и независимо от нас и не по прихоти нашего воображения их влечет то туда, то сюда, но они возникают сами по себе, соответственно своей сущности.

Г. Я полагаю, Сократ, так оно и есть.

С. Тогда, может быть, сами они возникли таким образом, а вот действия их происходят иным способом? Или и сами они представляют собою один какой-то вид сущего, эти действия?

Г. Ну, конечно же, и они сами.

С. В таком случае и действия производятся в соответствии со своей собственной природой, а не согласно нашему мнению. Например, если бы мы взяли какую-либо вещь разрезать, то следует ли это делать так, как нам заблагорассудится, и с помощью того орудия, какое нам заблагорассудится для этого выбрать? Или только в том случае, если мы пожелаем разрезать вещь в соответствии с природой разрезания, то есть в соответствии с тем, как надо резать и подвергаться разрезанию, и с помощью какого орудия, данного для этого от природы, – лишь тогда мы сможем эту вещь разрезать и у нас что-то получится, и мы поступим правильно? И с другой стороны, если мы будем действовать против природы, то совершим ошибку и ничего не добьемся?

Г. Я думаю, это так. <...>

С. А говорить – не есть ли одно из действий?

Г. Да. <...>

С. Эти действия, как мы уже выяснили, существуют безотносительно к нам и имеют какую-то свою особую природу?

Г. Верно.

С. В таком случае и давать имена нужно так, как в соответствии с природой вещей следует их давать и получать, и с помощью того, что для этого природою предназначено, а не так, как нам заблагорассудится <...>. Ты не знаешь, кто передал нам имена, которыми мы пользуемся?

Г. Право, не знаю.

С. Не кажется ли тебе, что их дал закон? <...> А как ты полагаешь, законодателем может быть любой человек или тот, кто знает это искусство?

Г. Тот, кто его знает. <...>

С. Итак, давай посмотрим, на что обращает внимание законодатель, устанавливая имена. А рассмотрим мы это, исходя из ранее сказанного. На что обращает внимание мастер, делая челнок? Вероятно, на что-нибудь такое, что самой природой предназначено для тканья?

Г. Разумеется.

С. Что же, а если во время работы челнок у него расколется, то делая новый, станет ли он смотреть на расколовшийся челнок или на тот образец², по которому он его делал?

Г. На тот образец, я думаю.

С. Не вправе ли мы сказать, что этот образ и есть то, что мы называем челноком? <...> Таким образом, бесценнейший мой, законодатель, о котором мы говорили, тоже должен уметь воплощать в звуках и слогах имя, причем то самое, какое в каждом случае назначено от природы. Создавая и устанавливая всякие имена, он должен также обращать внимание на то, что представляет собою имя как таковое, коль скоро он собирается стать

² Эйдос, др. εἶδος.

полновластным учредителем имен. И если не каждый законодатель воплощает имя в одних и тех же словах, это не должно вызывать у нас недоумение. Ведь и не всякий кузнец воплощает одно и то же орудие в одном и том же железе: он делает одно и то же орудие для одной и той же цели; и пока он воссоздает один и тот же образ³, пусть и в другом железе, это орудие будет правильным, сделает ли его кто-то здесь или у варваров. Так?

Г. Разумеется.

С. Следовательно, ты так же судишь и о законодателе, будь он здешний или из варваров. Пока он воссоздает образ имени, подобающий каждой вещи, в каких бы то ни было слогах, ничуть не хуже будет здешний законодатель, чем где-нибудь еще. <...> Гермоген, боюсь, что не такое уж это ничтожное дело – установление имени, и не дело людей неискусных или случайных. И Кратил прав, говоря, что имена у вещей от природы и что не всякий мастер имен, а только тот, кто обращает внимание на присущее каждой вещи по природе имя и может воплотить этот образ в буквах⁴ и слогах.

Г. Я не могу, Сократ, должным образом возразить на твои слова, и в то же время нелегко так внезапно чему-то поверить. Но мне сдается, я поверил бы тебе скорее, если бы ты мне показал, что, собственно, ты называешь правильностью имени от природы.

С. Я-то, дорогой мой Гермоген, ни о какой такой правильности не говорю; ты забыл, что я говорил немногим раньше: я этого, пожалуй, не знаю, но исследую вместе с тобой. Теперь же, пока мы это рассматривали, ты и я, многое уже выяснилось в сравнении с прежним: и что у имени есть какая-то правильность от природы, и что не всякий человек способен правильно установить это имя для какой-либо вещи. Не так ли?

Г. Именно так.

С. В таком случае нам нужно продолжить наше исследование, если, конечно, ты желаешь знать, в чем состоит правильность имени.

Г. Как раз это я и желаю знать.

С. Тогда смотри.

Г. Как же нужно смотреть?

С. Правильнее всего, дружище, делать это вместе со знающими людьми <...>. Ну если тебе и это не нравится, остается учиться у Гомера и у других поэтов.

Г. А что, Сократ, говорит Гомер об именах? И где?

С. Во многих местах. А больше и лучше всего там, где он различает, какими именами одни и те же вещи называют люди и какими боги. Или ты не находишь, что как раз здесь им сказано нечто великое и удивительное по поводу правильности имен? Ведь совершенно ясно, что уж боги-то называют вещи правильно – теми именами, что определены от природы. Или ты не находишь?

Г. О, конечно, я прекрасно знаю, что если они что-то называют, то называют правильно. Но о чем именно ты говоришь?

С. Разве ты не знаешь, что тот поток в Трое, который единоборствовал с Гефестом, боги, по словам Гомера, называют Ксанфом, а люди – Скамандром?⁵ <...> Так как же? Не находишь ли ты, что очень важно, почему, собственно, более правильно этот поток называть Ксанфом, нежели Скамандром? <...> Правда, это может оказаться несколько выше

³ Дгр. *idea*.

⁴ Древние не различали звуки и буквы.

⁵ Гомер «Илиада» (Перевод Н.И. Гнедича XX 73 – 74): *Против Гефеста – поток быстроводный, глубоководный, Ксанфом от вечных богов нареченный, от смертных – Скамандром. Ксанф (Скамандр) – река, берущая начало в горах Иды, протекающая по долине Трояды, где находилась Троя (Илион), и впадающая в Эгейское море (ныне Мраморесу), в античности русло этой реки пролегалo вблизи Трои. Слово *ксанф* обозначает 'рыжий, бурый, желтый, золотисто-желтый'. Ср.: «Симоент и Скамандр, сливаясь на равнине, несут с собой много ила, заносят побережье» (Страбон. «География» в 17 книгах / Под общей ред. С.Л. Утченко. М., 1994, с. 558). Поэтому, возможно, с точки зрения Платона, имя Ксанф, своей внутренней формой указывающее на цвет воды данной реки, является более правильным по сравнению с именем Скамандр.*

⁶ *Архелогис* – слово, состоящее из двух основ: «власть» (*архэ*) и «город» (*полис*), т.е. оно близко по своему значению к имени «Астианакт» («владыка города»).

нашего с тобой понимания. А вот имена Скамандрий и Астианакт вполне в человеческих силах рассмотреть, как мне кажется. Имена эти, по словам Гомера, были у Гекторова сына <...>, он думал, что более правильно звать мальчика Астианактом, нежели Скамандрием?

Г. Очевидно.

<...>

С. Однако, добрый мой друг, имя Гектора тоже установил сам Гомер?

Г. Ну и что?

С. А то, что, мне кажется, оно чем-то близко имени Астианакта, и оба этих имени похожи на эллинские. Слова ἀναξ (владыка) и ἐκτωρ (держатель) значат почти одно и то же, имена эти – царские. Ведь над чем кто владыка, того же он и держатель. Ясно ведь, что он вместе и властвует, и обладает, и держит. Или тебе кажется, что я говорю вздор и обманываю себя, думая, что напал на след Гомерова представления о правильности имен?

Г. Клянусь Зевсом, вовсе нет. Как мне кажется, ты и правда на что-то такое напал. <...>

С. Прекрасно. Вот и последи за мной, чтобы я как-нибудь не сбил тебя с толку. <...> если у царя появится потомок, его следует называть царем. А теми же ли слогами или другими будет обозначено одно и то же – не имеет значения. И если какая-то буква прибавится или отнимется, неважно и это, доколе остается нетронутой сущность вещи, выраженная в имени.

Г. Как это?

С. Здесь нет ничего хитрого. <...> Ведь от царя будет царь, от доброго – добрый и от славного – славный. И во всем остальном так же <...>. Можно, правда, разнообразить слоги, чтобы человеку неискушенному казалось, что это разные имена, в то время как они одни и те же. Как, скажем, снадобья врачей, разнообразные по цвету и запаху, кажутся нам разными, в то время как они одни и те же, а для врача, когда он рассматривает их возможности, они кажутся тождественными и не сбивают его с толку своими примесями. Так же, наверно, и сведущий в именах рассматривает их значение, и его не сбивает с толку, если какая-то буква приставляется, переставляется или отнимается или даже смысл этого имени выражен совсем в других буквах.

<...>

С. Мне кажется, я вижу Гераклита, как он изрекает древнюю мудрость о Кроносе и Рее; у Гомера, впрочем, тоже есть об этом.

Г. Это ты о чем?

С. Гераклит говорит где-то: «все движется и ничто не остается на месте», а еще, уподобляя все сущее течению реки (ροή), он говорит, что «дважды тебе не войти в одну и ту же реку». <...> Ты полагаешь, далек был от этой мысли Гераклита тот, кто установил прародителям всех остальных богов имена Реи и Кроноса?⁶ Или, по-твоему, у Гераклита случайно, что имена обоих означают течение? <...>

Г. Мне кажется, ты дельно говоришь, Сократ. <...> А как же огонь и вода?

С. Огонь? Затрудняюсь сказать. <...> А все же смотри, какое ухищрение я придумал для всего того, что я затруднился бы объяснить. <...> Смотри же, что я здесь подозреваю. Мне пришло в голову, что многие имена эллины заимствовали у варваров, особенно же те эллины, что живут под их властью.

Г. Так что же?

С. Если кто-либо возьмется исследовать, насколько подобающим образом эти имена установлены, исходя из эллинского языка, а не из того, из которого они, как оказывается, взяты, то понятно, что он встанет в тупик.

Г. И поделом.

С. Взгляни теперь, может быть, и это имя – «огонь» (πῦρ) – варварское? Ведь эллинскому наречию и справиться с ним нелегко, да к тому же известно, что так его

⁶ Сократ производит имя *Рея* от *ρεῖν* (течь); *Кронос* от *κροῖνός* (источник).

называют фригийцы, лишь немного отступая от этого произношения; то же самое относится к именам «вода» (ὕδωρ), «собаки» (κύνες) и многим другим. [9] <...> Ну ладно. Что же у нас было за этим?

Г. Времена года, Сократ. <...>

С. «Времена года» (ὥραι) нужно произносить по-аттически (οραι), как и встарь, если хочешь знать вероятное их значение. Они так называются по праву, ибо как бы отгораживают (ορίζουσιν) зиму от лета, время бурь от времени, когда земля дает плоды. <...> лишь старое имя выражает замысел учредителя. <...> Оно, видимо, более правильно установлено, нежели теперешнее <...>.

Г. Мне кажется, Сократ, ты здорово разобрал. Ну а если кто-нибудь спросил бы тебя: а «шествующее», «текущее», «обязывающее» – какая правильность у этих имен?

С. Что бы мы ему ответили, говоришь ты? Так?

Г. Вот именно.

С. Так ведь одно мы уже изобрели, позволяющее нам казаться людьми, рассуждающими дельно. <...> А вот: считать чем-то варварским то, чего мы не знаем. Какие-то имена, может быть, и правда таковы; но может быть, что причина недоступности смысла первых имен – в их глубочайшей древности: ведь после всевозможных извращений имен не удивительно, что наш древний язык ничем не отличается от нынешнего варварского.

Г. Твои слова не лишены смысла.

С. Да ведь я говорю очевидные вещи. Впрочем, мне кажется, дело не терпит отлагательств, и нам нужно обратиться к его рассмотрению. Вдумаемся же: если кто-то непрестанно будет спрашивать, из каких выражений получилось то или иное имя, а затем начнет так же выпытывать, из чего эти выражения состоят, и не прекратит этого занятия, разве не появится в конце концов необходимость отказать ему в ответе?

Г. Я допускаю это.

С. Так когда же отвечающий вправе будет это сделать? Не тогда ли, когда дойдет до имен, которые уже выступают как бы в качестве первоначал, из которых состоят другие имена и слова? Ведь мы не вправе подозревать, что и они состоят из других имен, если они действительно простейшие. <...> Значит и те имена, о которых ты спрашиваешь, могут оказаться простейшими, и нужно уже другим каким-то способом рассматривать, в чем состоит их правильность? <...> Ведь все слова, о которых мы уже говорили, видимо, восходят как раз к таким именам. Если это правильно, – а мне кажется, что это так, – посмотри тогда вместе со мной, не вздор ли я несу, рассуждая о том, какова правильность первых имен?

Г. Ты только говори, а я уж буду следить за рассуждением вместе с тобой, насколько я в силах.

С. Ну с тем, что у всякого имени, и у первого, и у позднейшего, правильность одна и та же и ни одно из них не лучше другого как имя, думаю я, и ты согласен?

Г. Разумеется.

С. Далее, у тех имен, которые мы рассматривали, правильность была чем-то таким, что указывало на качества каждой вещи?

Г. А как же иначе?

С. Значит, это в равной степени должны делать и первые, и позднейшие имена, коль скоро они суть имена.

Г. Верно.

С. Но позднейшие, видно, были способны выражать это через посредство первых. <...> А вот те, первые, которые не заключают в себе никаких других, каким образом смогут они сделать вещи для нас предельно очевидными, если только они действительно имена? Ответь мне вот что: если бы у нас не было ни голоса, ни языка, а мы захотели бы объяснить другим окружающие предметы, не стали бы разве обозначать все с помощью рук, головы и вообще всего тела, как делают это немые?

Г. Другого способа я не вижу, Сократ.

С. <...> В таком случае имя, видимо, есть подражание⁷ с помощью голоса тому, чему подражают, и имя тому, чему подражают, дается при помощи голоса.

Г. Мне кажется, так.

<...>

С. Ну прежде всего, мне кажется, не такое, какое бывает тогда, когда мы подражаем вещам музыкой, хотя и тогда мы подражаем с помощью голоса. <...> Искусство наименования, видимо, связано не с таким подражанием, когда кто-то подражает подобным свойствам вещей. <...> А подражание, о котором мы говорим, что собой представляет? Не кажется ли тебе, что у каждой вещи есть еще и сущность, как есть цвет и все то, о чем мы здесь говорили? <...> Если кто-то мог бы посредством букв и слогов подражать в каждой вещи именно этому, сущности, разве не смог бы он выразить каждую вещь, которая существует? Или это не так?

Г. Разумеется, так. <...>

С. Однако какой бы нам найти способ различения того, где именно начинается подражать подражающий? Коль скоро это будет подражанием сущему посредством слогов и букв, то не правильнее ли всего начать с различения простейших частиц. <...> Хорошенько все это рассмотрев, нужно уметь найти для каждой (вещи) наиболее соответствующее ей (имя): либо одно слово связать с одной вещью, либо отнести к этой вещи смесь многих слов. <...> Смешным, я думаю, должно казаться, Гермоген, что из подражания посредством букв и слогов вещи станут для нас совершенно ясными. Однако это неизбежно, ибо у нас нет ничего лучшего, к чему мы могли бы прибегнуть для уяснения правильности первых имен, <...> ты ведь не хочешь, чтобы и мы так же отделались от нашего предмета, сказав, что первые имена установили боги и потому они правильны? А может быть, нам сказать, что они взяты у каких-нибудь варваров? <...> Или что за древностью лет эти имена так же невозможно рассмотреть, как и варварские? Ведь все это были бы увертки <...> для того, кто не хочет рассуждать о первых именах. <...> А между тем, если он почему бы то ни было не знает правильности первых имен, он не сможет узнать и позднейшие, ибо по необходимости они выражаются через те самые первые, о которых он ничего не знает. <...> Но все-таки то, что я почувствовал в первых именах, кажется мне заносчивым и смешным. С тобой я, конечно, этим поделюсь, коли хочешь. <...> Итак, прежде всего *rho* представляется мне средством (выразить) всякое движение. <...> Я думаю, законодатель видел, что во время произнесения этого звука язык совсем не остается в покое и сильнейшим образом сотрясается. Поэтому, мне кажется, он и воспользовался им для выражения соответствующего действия. <...> Так же, я думаю, и во всем остальном: он подбирал по буквам и слогам знак для каждой вещи и таким образом создавал имена. А последующие имена он составлял уже из этих, действуя подобным же образом. Вот какова, мне кажется, Гермоген, должна быть правильность имен, если только Кратил чего-нибудь не возразит. <...>

К. <...> Так и мне, Сократ, будто прямо в душу запали твои прорицания <...>.

С. Добрый мой Кратил, я и сам давно дивлюсь своей мудрости и не доверяю ей. Видимо, мне еще самому нужно разобраться в том, что я, собственно, говорю. <...> Вот и теперь давай посмотрим, что у нас уже сказано. Правильность имени, говорили мы, состоит в том, что оно указывает, какова вещь. <...> Так не сказать ли нам, что это (устанавливать имена. – Т.С.) – искусство и что существуют люди, владеющие им?

К. Это верно.

С. Следовательно, так же и законодатели: у одних то, что они делают, получается лучше, у других – хуже?

К. Я этого пока не нахожу.

С. Выходит, что все имена установлены правильно?

⁷ Дгр. μιμησις “мімезис, тобто відтворення образу / ідеї ейдоса”.

К. По крайней мере те, что действительно суть имена. <...>

С. Ну хорошо. Давай чуть-чуть отвлечемся, Кратил. Может быть, ты согласишься, что одно дело – имя, а другое – кому оно принадлежит?

К. Ну положим.

С. А согласен ли ты, что имя есть некое подражание вещи?

К. В высшей степени.

С. Не полагаешь ли ты, что и живописные изображения – это подражания каким-то вещам, но подражания, выполненные неким иным способом?

К. Да. <...>

С. Скажи, можно ли различать эти изображения в их отношении к вещам, подражания которых они собой представляют, или же нет?

К. Можно.

С. Итак, <...> может ли кто-то <...> изображение мужчины отнести к женщине, а изображение женщины – к мужчине?

К. Может случиться и так.

С. И оба этих распределения будут правильными? Или только одно из двух?

К. Только одно.

С. <...> Ведь имя тоже в некотором роде есть подражание, как и картина, <...> если это так и можно распределять имена неверно, относя к вещам не то, что им подобает, но иногда и то, что им не подходит, то таким же образом можно составлять и выражения. <...> Если мы еще раз уподобим первые имена картинам, то скажем, что, как в живописи, в них можно воплотить все подобающие цвета и очертания, а иной раз и не все – некоторые можно опустить, некоторые добавить в большей или в меньшей мере. Или так сделать нельзя?

К. Можно. <...>

С. Ну а тот, кто подражает сущности вещей с помощью слогов и букв? С таким же успехом и он, если отразит все подобающие черты, получит прекрасное изображение, которое и будет именем; если же он какие-то черты опустит, а иной раз и добавит, то, хотя и получится какое-то изображение, оно не будет прекрасным! Так что и среди имен одни будут хорошо сделаны, а другие – худо?

К. Возможно. <...>

С. Значит, возможно, клянусь Зевсом, чтобы, как и в других искусствах, один законодатель был хорошим, другой же – худым, коль скоро ты согласен с прежним моим утверждением.

К. Да, это так. Но взгляни и ты, Сократ, когда мы эти буквы – альфу, бегу и любую другую – присваиваем именам по всем правилам грамматики, то, если мы что-то отнимем или добавим, или переставим, ведь нельзя будет сказать, что имя написано, хоть и неправильно: ведь оно вообще не будет написано и тотчас станет другим именем, если претерпит что-либо подобное.

С. Ты не боишься, Кратил, что из такого рассмотрения у нас не выйдет ничего хорошего?

К. Почему же?

С. Может быть, с теми вещами, которые существуют или не существуют в зависимости от того или иного количества, дело так и обстоит, как ты говоришь: скажем, если к десяти или любому другому числу что-то прибавить или отнять, тотчас получится другое число. Но у изображения совсем не такая правильность, но, напротив, вовсе не нужно воссоздавать все черты, присущие предмету, чтобы получить образ⁸. Смотри же, так ли я рассуждаю? Будут ли это две разные вещи – Кратил и изображение Кратила, если кто-либо из богов <...> сделает все, как у тебя, и поставит это произведение рядом с тобой, будет ли это Кратил и изображение Кратила, или это будут два Кратила?

⁸ По мнению Сократа, здесь и ниже подражание (изображение предмета, или его *образ*, – εἰκόν) не может быть буквальным копированием. Здесь сказывается принципиальная новизна Платона по сравнению со старой натурфилософией, еще не порвавшей с мифологической значимостью имени.

К. Два Кратила, Сократ. Мне по крайней мере так кажется.

С. Так что видишь, друг мой, нужно искать какой-то иной правильности изображений и того, о чем мы здесь говорим, и не следует настаивать на том, что если чего-то недостает или что-то есть в избытке, то это уже не изображение. <...> Да ведь смешные вещи, Кратил, творились бы с именами и вещами, которым принадлежат эти имена, если бы они были во всем друг другу тождественны. Тогда все бы словно раздвоилось, и никто не мог бы сказать, где он сам, а где его имя.

К. Это правда.

С. Поэтому смелее допустим, благородный друг, что одно имя присвоено хорошо, другое же – нет. И не настаивай на том, что имя должно иметь лишь такие звуки, какие делали бы его полностью тождественным вещи, которой оно присвоено. Допустим, что и какая-то неподходящая буква может тут быть добавлена. <...> но от этого ничуть не хуже можно называть вещи и рассуждать о них, пока сохраняется основной облик вещи <...>. Если отражены все подобающие черты – прекрасно, если же малая часть их – то плохо. Так бросим, милый мой, этот разговор <...>. Или уж поищи тогда какой-нибудь другой правильности и не соглашайся, что имя есть выражение вещи с помощью букв и слогов. <...> если же какое-то имя присвоено плохо, то, верно, в большей своей части оно будет состоять из подобающих букв – подобных вещи, – раз оно все-таки остается изображением, но при этом оно будет иметь и неподобающие буквы, из-за чего мы скажем, что это неправильное имя и присвоено худо. Так или нет?

К. Я думаю, нам с тобой не стоит сражаться, Сократ, хотя мне не нравится называть что-либо именем, но говорить при этом, что оно плохо присвоено.

С. А может быть, тебе вообще не нравится, что имя есть выражение вещи? <...> Или тебе больше нравится <...> что-де имена – это результат договора и для договорившихся они выражают заранее известные им вещи, и в этом-то и состоит правильность имен – в договоре, – и безразлично, договорится ли кто-то называть вещи так, как это было до сих пор, или наоборот <...>.

К. Ну, это совсем разные вещи, Сократ, – выражать что-то с помощью подобия или как попало.

С. Ты говоришь отлично. В таком случае если имя будет подобно вещи, то по природе необходимо, чтобы и буквы, из которых составлены первые имена, были подобны вещам. <...> Но вот что скажи мне: какое значение имеют для нас имена и что хорошего, как мы бы сказали, они выполняют?

К. Мне кажется, Сократ, они учат. И это очень просто: кто знает имена, тот знает и вещи. <...>

С. А может быть, в этом же состоит и постижение вещей: кто постигнет имена, тот постигнет и то, чему принадлежат эти имена? Или исследовать и постигать вещи нужно иным каким-то способом? А это – способ учиться вещам?

К. Ну конечно, это способ исследования и постижения вещей, по той же самой причине.

С. Тогда давай поразмыслим, Кратил. Если кто-то в своем исследовании вещей будет следовать за именами и смотреть, каково каждое из них, не думаешь ли ты, что здесь немалая опасность ошибиться?

К. Каким образом?

С. Ведь ясно, что первый учредитель имен устанавливал их в соответствии с тем, как он постигал вещи. <...> Значит, если он постигал их неверно, а установил имена в соответствии с тем, как он их постигал, то что ожидает нас, доверившихся ему и за ним следовавших? Что, кроме заблуждения?

К. Думаю, это не так, Сократ. Необходимо, чтобы имена устанавливал знающий учредитель. В противном случае, как я уже говорил раньше, это не имена. <...> Разве ты не видишь этого – ты, который говорил, что все имена возникли по одному и тому же способу и направлены к одному и тому же?

С. Но знаешь, друг мой Кратил, это не оправдание. Ведь если учредитель обманулся в самом начале, то и остальное он поневоле делал уж так же, насильно согласовывая дальнейшее с первым. В этом нет ничего странного <...>. Помнишь, ты только что сказал, что учредитель имен непременно должен был знать вещи, которым устанавливал имя. <...> Тот, кто первый устанавливал имена, устанавливая их, говоришь ты, знал эти вещи?

К. Знал.

С. Но по каким именам он изучал или исследовал вещи, если еще ни одно имя не было присвоено? Мы ведь говорили раньше, что невозможно исследовать вещи иначе, как изучив имена или исследовав их значение?

К. В том, что ты говоришь, что-то есть, Сократ.

С. Тогда каким же образом, сказали бы мы, они могли устанавливать со знанием дела имена или оказаться законодателями, если еще не было присвоено ни одного имени, по которому они могли бы узнать, что вещи нельзя постичь иначе как из имен?

К. Я думаю, Сократ, что справедливее всего говорят об этом те, кто утверждает, что какая-то сила, высшая, чем человеческая, установила вещам первые имена, так что они непременно должны быть правильными.

С. Ты думаешь, такой учредитель, будь он гений или бог, мог бы сам себе противоречить? Или ты считаешь, что до сих пор мы болтали вздор?

К. Но противоположные имена исходили уже не от них.

С. Какие же именно, превосходнейший? <...> если возмутятся имена и одни скажут, что именно они – подобие истины, другие же – что они, как мы сможем их рассудить, к чему мы прибегнем? <...> Ясно, что нужно искать помимо имен то, что без их посредства выявило бы для нас, какие из них истинны, то есть показывают истину вещей.

К. Мне кажется, это так.

С. Если это так, Кратил, то можно, видимо, изучать вещи и без имен.

К. Очевидно.

С. Но с помощью чего же другого и как предложил бы ты их изучать? <...> Так вот, узнать, каким образом следует изучать и исследовать вещи, это, вероятно, выше моих и твоих сил. Но хорошо согласиться и в том, что не из имен нужно изучать и исследовать вещи, но гораздо скорее из них самих. <...> Смотри же, бесценный друг мой, что я часто вижу, словно в грезах. Могли бы мы сказать, что есть что-то прекрасное и доброе само по себе и что это относится к каждой существующей вещи? Или нет?

К. Мне кажется, могли бы, Сократ.

С. Но можно ли тогда что-либо правильно именовать, если оно всегда ускользает, и можно ли сначала сказать, что оно представляет собою то-то, а затем, что оно уже такое-то, или же в тот самый момент, когда бы мы это говорили, оно необходимо становилось уже другим и ускользало и в сущности никогда бы не было таким, (каким мы его назвали)?

К. Именно так.

С. Но разве может быть чем-то то, что никогда не задерживается в одном состоянии? Ведь если бы оно когда-нибудь задерживалось в этом состоянии, то тут же стало бы видно, что оно несколько не изменяется; с другой стороны, если дело обстоит так, и оно остается самим собой, как может оно изменяться или двигаться, не выходя за пределы своей идеи?

К. Никак не может. <...>

С. И видимо, нельзя говорить о знании, Кратил, если все вещи меняются и ничто не остается на месте. <...> А если существует вечно познающее, то есть и познаваемое, есть и прекрасное, и доброе, и любая из сущих вещей, и мне кажется, что то, о чем мы сейчас говорили, совсем не похоже на поток или порыв. Выяснить, так ли это или так, как говорят последователи Гераклита и многие другие, боюсь, будет нелегко; и несвойственно разумному человеку, обратившись к именам, ублажать свою душу и, доверившись им и их присвоителям, утверждать, будто он что-то знает, <...> и думать, и располагать вещи так, как если бы все они были влекомы течением и потоком. Поэтому-то, Кратил, дело обстоит, может быть, так, а может быть, и не так. Следовательно, здесь надо все мужественно и

хорошо исследовать и ничего не принимать на веру: ведь ты молод и у тебя еще есть время. Если же, исследовав это, ты что-то откроешь, поведай об этом и мне. <...>
новизна Платона по сравнению со старой натурфилософией, еще не порвавшей с мифологической значимостью имени.

*** Ремарки подано за: *Платон. Кратил*. URL : http://www.odiblogo.ru/platon_5/4 (дата звернення: 18.02. 2020) та *Симашко Т. В. История лингвистических учений : античность, средневековье, 2001.*

3. Поняття ‘граматика’ неоднаково інтерпретоване в античних філософів і суттєво відрізняється від його тлумачення в сучасній лінгвістиці. Важливо пам’ятати, що граматичні концепції поступово виникали не стільки через історичну зміну значення слова ‘граматика’, скільки через розбіжності в підходах до розмежування структурних частин граматики, специфіку аналізованого матеріалу, а також особливості конкретних наукових завдань, які висували науковці.

1. Знайдіть визначення граматики, запропоновані філософами Олександрійської школи (див. уривки з праць Діонісія Фракійського, Птоломея, Асклепіада, Харета, Веметрія Хлора, Арістона; див. *Античные теории языка и стиля, 1996. с. 111-112: VIII. Система «Александрийской» грамматики*). Як філософи визначали завдання та предмет дослідження?

2. Які розрізняли частини мови (див. там само: с. 125-145)?

3. Чим відрізнялися погляди грецьких та римських філософів стосовно вигуків (див. там само: уривки з праці Прісціана, XV, 40, с. 145)?

4. У чому полягає прогресивність поглядів Олександрійців на такі головні одиниці мови як слово та речення? Чим ці погляди відрізнялися від концепції стоїків, які спиралися на логічні засади в тлумаченні слова та речення (див. там само: уривки з праць Діонісія, Діомеда, Скавра, с. 124)?

5. Чи встановлено диференціацію членів речення на головні та другорядні? Який смисл надано членам речення у синтаксичному вченні Аполлонія (див. там само: уривки з праці Аполлонія *Синтаксис*, с. 145-149)?

4. Які важливі проблеми семантики розглядав Арістотель у працях *Поетика* та *Риторика* (див. там само: уривки з праці *Поетика* 21, с. 184-185; уривки з праці *Риторика* 4, 10-11, с. 190, 195-198)?

5. Прочитайте уривки з трактату Григорія Ниського *Про створення людини/ On the Making of Man*. Дайте відповіді на такі питання.

1. Яке значення, на думку Григорія Ниського, мало прямоходіння в еволюції людини? Як мислитель оцінює роль правої руки в розвитку

мовленнєвої діяльності? Які функції правої руки він вважає найважливішими?

2. Як Григорій Нисський пов'язує прямоходіння з розвитком органів мовлення?

3. Які думки виловлює філософ стосовно мовленнєвої діяльності людини?

4. Прокоментуйте таке висловлювання Григорія Нисського: “словесное не иначе возникает в теле, как только растворившись с чувствами”.

5. Дайте оцінку положенням теорії Григорія Нисського з точки зору сучасної еволюційної гіпотези походження людського мовлення.

Григорий Нисский. Об устройстве человека, 1995.

Глава VII.

Почему человек обнажен от природных покровов и оружия

Но зачем нужна эта прямота облика? Почему тело не имеет врожденных сил для борьбы за жизнь? Ведь человек обнажен от природных покрытий, какой-то безоружный и бедный, нуждающийся во всем, что требуется для поддержания жизни. Кажется, что он достоин скорее сожаления, чем ублажения <...>. Всем всегда что-либо от рождения дает природа для их спасения <...>. Из всех один только человек медлительнее быстроногих, ниже великорослых и беззащитнее тех, чья безопасность – в прирожденном оружии. И кто-нибудь спросит, как же такой получил начальство над всеми? Но тут я не вижу труда доказать, что мнимая недостаточность нашей природы – это повод к обладанию подчиненными. Ведь если бы человек был настолько силен, что быстротой превосходил коня, ноги его стирались бы от твердого, будучи защищенными копытами, наподобие лошадиных или парнокопытных, или чем-нибудь в том же роде, носил бы рога, жала и когти, то, во-первых, был бы он звероподобным и страшным, когда бы все это имело от рождения его тело. А кроме того, не нуждаясь в содействии подчиненных, он пренебрегал бы начальствованием над другими. Теперь же наши жизненные потребности распределены между подъяремными нам и делают необходимым начальствование над ними. Медлительность и малоподвижность тела побудили использовать и обуздать коня. Нагота тела сделала необходимым присмотр за овцами, чтобы недостаток нашей природы восполнился ежегодным приношением шерсти. А наша потребность ввозить припасы для жизни даже из других мест для таких услуг запрягла вьючных животных. Неспособность, подобно скоту, питаться травой сделала подручными нам в жизни быка, который трудами своими облегчает нам жизнь. А поскольку была потребность иметь зубы и кусаться для защиты от других животных, зубами наносящих нам вред, то пес тут же предоставил в наше распоряжение свою челюсть и свое проворство, став для человека как бы

одушевленным мечом. А еще придумал человек железное оружие, более крепкое, чем выставленные вперед рога, и более острое, чем концы когтей, которое не навсегда срослось с нами, как рога и когти зверей, но после того, как в нужный момент послужило нам в битве, остальное время отделено от нас. И вместо крокодиловой чешуи, бывает, человек делает самого крокодила средством защиты, на время надевая на себя его кожу. А если ее нет, то мастерством и в нее обращается железо, чтобы, помогши во время войны, в мирное время оставить воина свободным от бремени. Услуживают нам в жизни и крылья птиц, так что, благодаря изобретательности, мы не нуждаемся даже в скорости пернатых. Одни из них делаются ручными и помогают охотникам; мы научили их завлекать других птиц для наших нужд. А мастерство, научив сделать стрелы наши крылатыми, при помощи лука дает нам для наших нужд скорость пернатых. И то, что ступням нашим при ходьбе легче причиняется боль и они стираются, сделало необходимым использовать то, что есть под рукой; ведь из этого можно сделать удобную для ног обувь.

Глава VIII

Почему облик человека прямой, и о том, что руки – для слова, и тут же некоторая философия о различии душ (1)

Облик человека прямой и тянущийся к небу, и смотрит он вверх. И этим обозначается его начальственность и царское достоинство. Ведь одно то, что из всех сущих таков лишь человек, а у всех прочих тела поникли долу, ясно показывает различие в достоинстве тех, кто преклонился перед владычеством, и возвысившейся над ними власти. У всех прочих передние конечности тела – ноги, потому что согнувшееся всегда требует подпорок; но в устройении человека эти конечности стали руками. Ведь прямому стану достаточно было одного основания, надежно стоящего и на двух ногах. Но, помимо того, содействие рук помогает потребности слова. И если кто-нибудь содействие рук назовет особенностью словесной природы, он не совсем погрешит. Подразумеваю не только общую и очевидную мысль о том, что благодаря умению рук мы обозначаем слово буквами <...>, но имею в виду другое и говорю, что руки содействуют произношению слова. Но лучше, прежде чем исследовать это, обратимся в предложенной выше главе. Ведь мы едва не остались в неведении относительно порядка творения, – того, почему предшествует появление из земли растений, потом появляются бессловесные животные и затем, после их устройства – человек. Ибо, возможно, пойдем отсюда не только очевидное для разума – то, что Сотворившему оказались нужны для животных трава, а для человека скоты, благодаря чему прежде травоядных появилась их пища, а

прежде человека – то, что должно служить человеческой жизни. Но мне кажется, что во всем этом Моисей объявляет некое сокрытое учение и неизреченно преподает философию о душе, о которой мечтала и внешняя ученость, однако не уразумела отчетливо. Ибо Слово учит нас этим, что в трех различиях усматривается жизненная и душевная сила. Одна сила – только растительная и питательная, подводящая то, что нужно для роста питаемого; она называется природной и усматривается в растениях. Ведь и в растительном можно заметить некоторую жизненную силу, но не причастную чувству. Но кроме того есть и другой вид жизни, который включает и первый. Но прибавляет к нему управляемость через чувство; он есть в природе бессловесных. Они не только питаются и растут, но имеют и чувственное действие (энергию) и восприятие. А последняя (совершенная) жизнь в теле находится в природе словесной, то есть человеческой: она и питаемая, и чувственная, и причастная слову, и управляемая умом. Пусть же и в нашем слове будет принято такое деление: из всего сущего одно – умное, а другое телесное <...>.

А из телесного одно совершенно лишено жизни, а другое причастно жизненной энергии. Из живых же тел опять: иное живет с чувством, а иное лишено чувствования. Чувственное же вновь разделяется на словесное и бессловесное. Поэтому Законоположник говорит, что первой после неодушевленного вещества, как бы в качестве основы для [нанесения] идей одушевленного, была образована эта природная жизнь, предсуществующая в семени растений. После нее уже приходит в бытие то, что управляется чувством.

А поскольку, согласно этой последовательности, из принявших жизнь через плоть чувственное может быть само по себе без умной природы, но словесное не иначе возникнет в теле, как только срастворившись с чувственным, то поэтому последним после произрастающего и пасущегося был устроен человек, ведь природа известным путем последовательно шла вперед к совершенству. Ибо всякая идея душ срастворена словесному сему животному, человеку, ибо он питается по природному виду души, растительной [1] же способности [у него] прирождена чувственная, которая по своей природе занимает середину между умной и вещественнейшей сущностью – настолько грубее первой, насколько чище последней <...>.

Таким образом, природа как бы из ступенек, то есть из отличительных признаков (идиом) жизни, совершает путь восхождения от самого малого к совершенному. А поскольку человек есть словесное животное, нужно было устроить орган тела, соответствующий потребности слова. Как мы видим у музыкантов, что они в зависимости от вида инструмента исполняют разную музыку: на лирах не свируют, а на свирелях не бряцают, – таким же образом следовало, чтобы устройство органов было соответствующим слову, – чтобы

оно, издаваемое звучащими частями по мере потребности в словах, отдавалось бы в ушах должным образом. Ради этого и приданы телу руки. Ведь если бы человек был лишен рук, то, несомненно, у него, по подобию четвероногих, части лица были бы устроены соответственно с потребностью питаться: лицо было бы вытянутым и утончалось бы к ноздрям, у рта выдавались бы вперед губы, мозолистые, твердые и грубые, как это нужно, чтобы щипать траву, между зубами был бы вложен язык не такой, как теперь, а мясистый, жесткий и бугристый, помогающий зубам пережевывать то, что попало в зубы, или влажный и мягкий по краям, как у собак и прочих хищников, высовывающийся из пасти зубов сквозь щель между челюстями. Потому, если бы не имело тело рук, то как бы образовался у него членораздельный голос, когда устройство гортани не было бы приспособлено к потребности произношения? Тогда, несомненно, пришлось бы человеку блять, или мяукать, или лаять, или ржать, или реветь, подобно быкам или ослам, или как-нибудь рычать по-звериному. Но теперь, когда телу дана рука, уста удобно служат слову. Следовательно, руки являются особенностью словесной природы, измышленной Зихидителем для удобства слову.

5. Укладіть глосарій головних понять і термінів до теми.

РОЗВИТОК СТРУКТУРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ США

Проблемні питання

1. Зародження американського структуралізму: антропологічна теорія Ф. Боаса.
2. Напрямки американського структуралізму.
 - 2.1. Біхевіоризм Л. Блумфілда.
 - 2.2. Етнолінгвістика Е. Сепіра.
 - 2.3. Теорія мовної відносності Б. Ворфа.

Основна література

Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 195-205, 211-227.

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия, 2003. С. 575-586.

Додаткова література й інтернет-ресурси

Блумфілд Л. Язык. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1968. С. 47-51.

Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1993. С. 231-238.

Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в лингвистике*. Вып. 1 / под ред. : Звегинцева В. А. Москва : Издательство иностранной литературы, 1960. С. 135-168.

1. Питання для обговорення.

1. Чим відрізняється школа американського структуралізму від шкіл Копенгагенського структуралізму та Празького лінгвістичного осередку?

2. Як співвідносяться антропологічний та описовий підходи дослідження мови?

3. Як Ф. Боас формулює головне завдання лінгвіста?

4. У чому полягає суть біхевіористичної теорії Л. Блумфілда?

5. Яка інформація (широка/енциклопедична чи вузька/спеціальна) домінувала в загальномовознавчих працях Е. Сепіра?

2. Підтримайте або спростуйте такі твердження.

1. На думку Ф. Боаса традиційні методи дослідження мови виявилися ефективними для вивчення мов американських індіанців.

2. Ф. Боас пропонує сконцентрувати увагу на дослідженні мови (*la parole*).

3. Л. Блумфілд наслідував своїх попередників і заперечував важливість лінгвістичного значення.

4. У дослідженнях Л. Блумфілда вивчення синтагматики мови переважало над вивченням парадигматики.

5. У книзі Е. Сепіра «Мова» йдеться лише про синхронну типологію мов.

3. Прочитайте уривок з книги Л. Блумфілда *Мова*, 1968. С. 47-51 і з'ясуйте, як мовознавець тлумачить теорію менталістів, та як він розуміє матеріалістичну (механістичну) теорію людської поведінки.

4. Прочитайте уривок зі статті Е. Сепіра *Мова*, 1993. С. 231-238. Обміркуйте важливі риси та положення його етнолінгвістичної теорії мови:

1. Різноманітність проблем, які розв'язує Е. Сепір у статті. Як багатоаспектність питань, що обговорюються, пов'язана з жанровою специфікою праць видатного лінгвіста.

2. Оригінальність ідей Е. Сепіра стосовно функцій мови.

3. Способи/критерії класифікації мов. Багатомірність запропонованої класифікації.

4. Погляди на взаємодію мовознавства й культурології.

5. Прочитайте працю Б. Лі Ворфа *Взаємозв'язки звичаєвого мислення і поведінки на мову (The Relation of Habitual Thought and Behaviour to Language (1939) / Отношение норм поведения и мышления к языку), 1960. Висловіть свою думку щодо таких питань:*

1. Чому Б. Ворф обрав таку цитату з праці Е. Сепіра епіграфом для власної книги?

Human beings do not live in the objective world alone, nor alone in the world of social activity as ordinarily understood, but are very much at the mercy of the particular language which has become the medium of expression for their society. It is quite an illusion to imagine that one adjusts to reality essentially without the use of language and that language is merely an incidental means of solving specific problems of communication and reflection. The fact of the matter is that the 'real world' is to a large extent unconsciously built up on the language habits of the group... We see and hear and otherwise experience very largely as we do because the language habits of our community predispose certain choices of interpretation.

Edward Sapir

2. Які принципи стали основоположними для теорії мовної відносності?

3. Як Ви розумієте «лінгвістичний детермінізм» та «лінгвістичну відносність»?

4. Як можна пояснити ризиковану поведінку людей у ситуації з цистернами (*gasoline drums*), с. 136? Які висновки робить Б. Ворф?

5. Прокоментуйте приклади Б. Ворфа, які стосуються диференціації реальної та уявної множини (с. 141-143).

6. Які культурні чинники вплинули на відмінності вербалізації часу в англійській мові та америндській мові хопі (с. 145-147 тощо)?

7. Чи підтримуєте Ви такі погляди Б. Ворфа (див. с. 164): «...язык является системой, а не просто комплексом норм», «язык отражает массовое мышление»?

8. Якою може бути відповідь на питання, сформульоване Б. Ворфом (с. 164): «Что было первичным — норма языка или норма культуры?»

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що означає термін лінгвістика? Що становить предмет науки про мову?
2. Окресліть головні проблеми мовознавства.
3. Назвіть головні етапи розвитку мовознавства.
4. Які напрямки, аспекти й розділи мовознавства Ви знаєте?
5. Як співвідносяться синхронний та діяхронний аспекти дослідження мови?
6. Розкрийте зв'язки мовознавства з іншими науками (філософією, історією, психологією, логікою, педагогікою).
7. Які Ви знаєте методи загального мовознавства?
8. У чому полягає суть порівняльно-історичного методу? Які прийоми порівняльно-історичного аналізу Ви знаєте?
9. Чим відрізняються аспектувальні концепції мови від синтезувальних теорій?
10. Чи можна стверджувати, що мова була об'єктом і предметом самостійного наукового дослідження упродовж античності та середньовіччя?
11. Як і чому типологічні особливості досліджуваних мов спрямували розвиток науки про мову в стародавньому світі?
12. Чому в період середньовіччя питання про походження мови не було актуальним?
13. Коли й завдяки якому мислителю загальна теорія мови набула системності та отримала статус самостійної наукової дисципліни?
14. “[Окремим мовам] із самого початку не вистачає живого розвитку”, їм властиві “бідність, убогість, штучність”. Про які мови йдеться? Представнику якого мовознавчого напрямку належить така ідея?
15. Як Ви розумієте системоутворювальні властивості мови? Наведіть приклад реалізації системних зв'язків / відношень у мові.
16. Що таке конститутивні та неконститутивні одиниці мови?
17. Дайте визначення валентності. Розгляньте валентність на прикладі дієслова.
18. Чим валентність одиниць відрізняється від дистрибуції? Які види дистрибуції розрізняють дескриптивісти?
19. У чому полягає відмінність між зовнішніми та внутрішніми чинниками мовного розвитку? Наведіть приклади дії цих чинників.
20. Дослідники визначають мову як найважливіший засіб спілкування та акцентують на тому, що мова - суспільне явище. Проте суспільний характер - не

єдина властивість мови. Яким іншим проблемам та аспектам доцільно приділити увагу?

21. Чому мова є головним засобом формування й вираження думки?

22. У чому полягає особливість застосування методів дослідження в прикладній лінгвістиці? Наведіть приклад застосування одного з методів. Прокоментуйте доцільність та результати.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Тест 1: Історія лінгвістичних учень

Виберіть одну відповідь.

1. В античному мовознавстві розрізняють такі традиції:
 - a. індійська, китайська, середземноморська, класична, японська, арабська;
 - b. індійська, китайська, грецька, японська, арабська;
 - c. індійська, китайська, середземноморська, японська, арабська;
 - d. індійська, китайська, грецька, арабська.
2. Хто з мовознавців стародавньої Індії став автором першої граматики санскриту:
 - a. Аштадг'яї;
 - b. Брахма;
 - c. Рігведа;
 - d. Паніні.
3. Яка з наукових традицій найдавніша:
 - a. класична;
 - b. арабська;
 - c. давньоіндійська;
 - d. давньокитайська.
4. Предметом наукових дискусій у філософський період давньогрецької науки про мову було питання про:
 - a. природу слова й відношення його до речі;
 - b. сполучення звуків у мовленні та їх взаємовплив;
 - c. зв'язок мови й мовлення;
 - d. структуру мови.

5. Який принцип діє в китайській ієрогліфічній писемності:
- a. один ієрогліф відповідає одному словосполученню;
 - b. один ієрогліф відповідає одній фонемі;
 - c. один ієрогліф відповідає одному слову;
 - d. один ієрогліф відповідає одному значенню.
6. Як тлумачили стоїки суть аналогії та аномалії:
- a. як наявність чи відсутність закономірностей у самій мові;
 - b. як наявність у мові відхилень від закономірностей;
 - c. як суперечності щодо складу грецької абетки;
 - d. через розуміння мови як системи чітких правил.
7. Хто написав найповнішу граматику латинської мови:
- a. Прісціан;
 - b. Арістотель;
 - c. Варрон;
 - d. Геракліт.
8. Згідно з давніми лінгвістичними традиціями, джерелами норми визнавали:
- a. нормативні тексти; граматики;
 - b. граматики; реальне функціонування мови;
 - c. нормативні тексти; граматики; реальне функціонування мови;
 - d. інше.
9. У лінгвістичних ученнях середньовіччя існували такі напрями досліджень:
- a. практичні – опис різних аспектів різних мов; створення граматик і писемності; укладання словників;
 - b. практичні й теоретичні;
 - c. теоретичні – формулювання й розв’язання проблеми мови в межах теологічних концепцій;
 - d. інші.
12. М. Ломоносов, А. Востоков, Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грімм, А. Шляйхер – представники:
- a. порівняльно-історичного мовознавства XVII-XVIII ст.;
 - b. порівняльно-історичного мовознавства XV-XVI ст.;
 - c. порівняльно-історичного мовознавства XVIII-XIX ст.;
 - d. порівняльно-історичного мовознавства XVI-XVII ст.

13. Хто відкрив закони історичних регулярних змін приголосних у германських мовах:

- a. Р. Раск;
- b. А. Шляйхер;
- c. Я. Грімм;
- d. Ф. Бопп.

12. Хто з представників порівняльно-історичного мовознавства намагався охопити всі відомі на той час індоєвропейські мови для порівняння:

- a. А. Шляйхер;
- b. Ф. Бопп;
- c. Р. Раск;
- d. Я. Грімм.

13. Дослідники в галузі порівняльно-історичного мовознавства XVII-XVIII ст. зосереджувалися на:

- a. порівнянні фонетичних систем окремих мов;
- b. розробленні наукового методу дослідження;
- c. загально-теоретичних і філософських міркуваннях;
- d. природі й суті мови.

14. Упродовж XVII-XVIII ст. вчені спиралися на такі основні принципи порівняльно-історичного методу:

- a. порівняння окремих складників, а не цілих слів; регулярність відповідностей;
- b. регулярність відповідностей; більша стійкість морфологічних одиниць порівняно з лексичними одиницями;
- c. порівняння окремих складників, а не цілих слів; регулярність відповідностей; більша стійкість морфологічних одиниць порівняно з лексичними одиницями;
- d. інше.

15. Уперше помітив неоднакове значення різних розрядів лексики для порівняльно-історичних досліджень:

- a. Я. Грімм;
- b. Ф. Бопп;
- c. А. Шляйхер;
- d. Р. Раск.

16. Які ідеї І. Бодуена де Куртене, О. Потебні та Ф. де Сосюра слугували методологічним підґрунтям формування структурних напрямів лінгвістики ХХ ст., зокрема Празької лінгвістичної школи, глосематики, американської дескриптивної лінгвістики?

- a. про значимість мовних знаків, яку вони набувають унаслідок співвідношення з іншими мовними знаками та яка визначається місцем цих одиниць у системі мови;
- b. про системну організацію мови, важливість системних зв'язків та пріоритетність їх вивчення (на відміну від аналізу субстанціонального аспекту одиниць мови як складників системи);
- c. про дихотомію 1/ діячності / динаміки та синхронії / статичності в мові; 2/ мови й мовлення; 3/ асистемності мовлення та системності мови;
- d. про внутрішню форму слова й мови, про системоутворювальну роль форми.

17. Якому з періодів в історії мовознавства властиві такі ознаки: *широкий гуманітарний підхід в осмисленні мови та встановленні різних зв'язків мови з іншими знаковими системами; прагнення поставити в центр людину як творця й носія мови; виникнення міждисциплінарних галузей знання, важливу частину яких становить лінгвістична проблематика.*

- a. період антропоцентричного мовознавства;
- b. період семіотичного мовознавства;
- c. період порівняльно-історичного мовознавства;
- d. інше.

18. Інтенсивний розвиток індоєвропейської мовознавства уможливило відкриття європейцями:

- a. давньогрецького койне;
- b. перської мови;
- c. санскриту;
- d. спорідненості давньогрецької мови й латини.

19. Ф. Бопп, Р. Раск. Я. Грімм є основоположниками:

- a. когнітологічного напрямку в мовознавстві;
- b. натуралістичного напрямку в мовознавстві;
- c. порівняльно-історичного напрямку в мовознавстві;
- d. психологічного напрямку в мовознавстві.

20. Спорідненість латини, перської, германської та грецької мов було встановлено Ф. Боппом на підставі порівняльно-історичного аналізу:

- a. числівників;
- b. фонетичного складу аналізованих мов;

- c. базової лексики;
- d. дієслівних флексій.

21. За теорією Ф. Шлегеля, мови поділяються на:

- a. органічні (афіксальні) й неорганічні (флексивні);
- b. органічні (флексивні) й неорганічні (афіксальні);
- c. органічні й флексивні;
- d. неорганічні й афіксальні.

22. Автором численних граматик (іспанської, італійської, фризської, давньоанглійської, шведської т. ін. мов) був:

- a. О. Востоков;
- b. Р. Раск;
- c. Я. Грімм;
- d. В. фон Гумбольдт.

23. Висновок про те, що найбагатша в граматичному плані мова є найменш змішаною, більше наближеною до першоджерела мови-основи й архаїчною належить:

- a. Р. Раску;
- b. Я. Грімму;
- c. В. фон Гумбольдту;
- d. О. Востокову.

24. Автором фундаментальної граматики германських мов і теорії закономірних звукових переходів в історії германських мов був:

- a. Р. Раск;
- b. О. Востоков;
- c. В. фон Гумбольдт;
- d. Я. Грімм.

25. Філософське осмислення онтології мови і створення концепції загального мовознавства пов'язані з іменем:

- a. В. фон Гумбольдта;
- b. О. Востокова;
- c. Я. Грімма;
- d. Р. Раска.

26. Ідеї народного, національного духу мови, універсалізму природи мови й національної специфіки способів мовного вираження висловлювалися в працях:
- a. лише О. Потебні;
 - b. Ф. Шлегеля, А. Шляйхера;
 - c. В. фон Гумбольдта, Й.-Г. Гердера, Я. Грімма;
 - d. Р. Раска, Ф. де Сосюра.
27. У теорії В. фон Гумбольдта, де мова розглядається як форма вираження народного духу, поняття «дух народу» охоплює:
- a. інтелектуальну природу людини;
 - b. сукупність духовних та інтелектуальних цінностей, думок і світовідчуття;
 - c. здатність людини до оволодіння мовою;
 - d. націю як єдність.
28. В. фон Гумбольдт наполягав на тому, що мову слід розглядати як:
- a. кінцевий продукт розвитку людства;
 - b. безкінечний і хаотичний процес;
 - c. безкінечний процес творчої діяльності людини;
 - d. мертвий продукт діяльності людини.
29. Еволюція мови в концепції В. фон Гумбольдта:
- a. залишається зовсім невисвітленою;
 - b. займає важливе, але не головне місце;
 - c. майже не знаходить висвітлення, а реалізується в аналізі окремих випадків мовно-культурного різноманіття;
 - d. займає головне місце: мова зіграла важливу роль у становленні людини як біологічного виду і як соціальної мислячої істоти.
30. Основоположними категоріями семіотичної теорії Ч. Пірса є:
- a. знаковий процес;
 - b. знакові відношення;
 - c. знакові відношення та знаковий процес;
 - d. інше.
31. Яка закономірність уможливила метафоричну репрезентацію мови як «живого організму» в лінгвістичній концепції А. Шляйхера?
- a. історична інтенсифікація збільшення кількості літературних і письмових мов у світі;

- b. формування літературних мов унаслідок зменшення діалектних розбіжностей та збільшення функційних підсистем (книжно-літературне й ділове мовлення, художня мова й мова СМІ);
- c. історичне збільшення складу загального та літературного словника мови;
- d. формування мовних сімей унаслідок діалектної диференціації та подальшої дивергенції мов.

32. Дихотомії 'мова й мовлення', 'зовнішня та внутрішня лінгвістика, положення про системність і знаковий характер мови, які стали основоположними ідеями лінгвістики ХХ ст., були визначальними в концепції

- a. О. Потебні;
- b. Ф. де Сосюра;
- c. В. фон Гумбольдта;
- d. Р. Якобсона.

Тест 2: Теорія мови

Виберіть одну відповідь.

1. Визначення якого поняття сформульовано так: *єдність уявлень про мету, завдання та методи опису мови?*

- a. лінгвістична школа;
- b. наукова традиція;
- c. лінгвістичний напрям;
- d. лінгвістична традиція.

2. Визначення якого поняття сформульовано так: *група дослідників, які дотримуються спільних загальнотеоретичних принципів, формулюють та розв'язують коло завдань, обумовлене цими теоретичними положеннями, застосовують схожі методи дослідження матеріалу?*

- a. лінгвістична традиція;
- b. лінгвістична школа;
- c. лінгвістичний напрям;
- d. наукова традиція.

3. Головні завдання якої науки становлять такі аспекти: розкриття логіки науки про мову; встановлення зв'язків мовознавства з іншими науками; визначення домінантних теорій; періодизація науки про мову?

- a. порівняльно-історичного мовознавства;
- b. теорії мови;

- c. філософії мови;
- d. історіографії лінгвістики.

4. Самостійною номінативною одиницею, яка вживається та відтворюється в реченні, а також співвідноситься з тим чи тим фактом дійсності, є:

- a. синсемантична одиниця (афікс);
- b. синсемантична одиниця (морфема);
- c. аутосемантична одиниця (слово);
- d. інше.

5. Такі ознаки як (1) ієрархічність відношень, (2) неадитивність значень і функцій складників, (3) відношення інваріантність / варіантність, (4) здатність утворювати парадигматичні та синтагматичні зв'язки властиві:

- a. конститутивним одиницям мови;
- b. лише фразеологізмам;
- c. усім типам мовних одиниць;
- d. неконститутивним одиницям мови.

6. Динамічний процес, унаслідок якого не тільки змінюються форма й значення мовних одиниць, а й відбувається кількісне та якісне ускладнення зв'язків між ними, стосується:

- a. варіативності мови;
- b. удосконалення мови;
- c. розвитку мови;
- d. еволюції (зміни) мови.

7. Важливою ознакою мовної динаміки є:

- a. однаковість темпів розвитку в різних мовах;
- b. кількісна необмеженість одиниць у конкретній мові;
- c. безперервність;
- d. однаковість темпів розвитку різних ярусів мови.

8. Внутрішня будова мови є:

- a. глибинною та консервативною;
- b. поверхневою й динамічною;
- c. змінюється повільно, але швидше, ніж зовнішня будова мови;
- d. інше.

9. Джерело мовних змін становить протиріччя між:

- a. мовою й мовленням;
- b. формою та змістом мови;
- c. суб'єктивним та об'єктивним впливом на мовну динаміку;
- d. інше.

10. Елементи мови, які є відтворюваними, характеризуються відносно постійними ознаками в системі мови або створюються безпосередньо в актах мовлення за усталеними правилами та моделями, — це:

- a. морфеми;
- b. фразеологізми;
- c. неконститутивні одиниці мови;
- d. мовні одиниці.

11. Дистрибуція (букв. 'розподіл') мовних одиниць пов'язана з:

- a. парадигматикою;
- b. прагматикою;
- c. синтагматикою;
- d. семантикою.

12. Основні компоненти структурної організації мови — це:

- a. рівні мови;
- b. фонеми;
- c. морфеми;
- d. словосполучення.

13. Речення — це:

- a. комунікативна одиниця мови;
- b. центральна одиниця мови;
- c. ядерна одиниця мови;
- d. інше.

14. Відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності та відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови, називаються:

- a. парадигматичними відношеннями;
- b. синтагматичними відношеннями;
- c. відношеннями ієрархії;
- d. семантичними відношеннями.

15. Положення про те, що мова — природна семантична інтерпретанта всіх інших форм мисленнєвої діяльності людини:

- a. поділяє більшість сучасних мовознавців;
- b. є НЕправильним і НЕ знаходить підтримки в сучасній лінгвістиці;
- c. є частково правильним і тому НЕ знаходить підтримки у сучасних мовознавців;
- d. неактуальне для сучасного мовознавства.

16. Сучасна лінгвістика розглядає мову як природний засіб отримання, збереження та передачі знання, інформації. Дослідження зв'язків мови й мислення, пізнання, а також моделювання мисленнєвих процесів, механізми отримання знання та його застосування в комунікативній діяльності становлять завдання:

- a. етнографії мовлення;
- b. структурної лінгвістики;
- c. дескриптивної лінгвістики;
- d. когнітивної лінгвістики.

Тест 3: Методи дослідження мови

Виберіть одну відповідь.

2. Метод — це:

- a. система правил вивчення явищ, зокрема мовних явищ;
- b. система прийомів підходу до вивчення явищ, зокрема мовних явищ;
- c. спосіб досягнення певних результатів у пізнанні й практиці, тобто спосіб організації теоретичного й практичного освоєння дійсності;
- d. система правил і прийомів підходу до вивчення явищ, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні й практиці.

3. При дослідженні мовних фактів використовують:

- a. лише загальнонаукові методики дослідження;
- b. лише спеціальнонаукові методи;
- c. лише міждисциплінарні методи;
- d. загальнонаукові та спеціальнонаукові методи дослідження.

4. Інвентаризація одиниць мови й пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку мови (у синхронії) здійснюються за допомогою:

- a. описового методу;

- b. порівняльно-історичного методу;
- c. зіставного методу;
- d. типологічного методу.

5. Головною метою при застосуванні цього методу є відкриття законів, за якими розвивалися мови:

- a. структурний метод;
- b. описовий метод;
- c. порівняльно-історичний метод;
- d. метод лінгвістичної географії.

6. Сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження застосовується з метою вивчення:

- a. мовних сімей;
- b. мовних груп;
- c. окремих мов;
- d. мовних груп і сімей та окремих мов для встановлення закономірностей їх розвитку.

7. За допомогою цього методу вивчають та інтерпретують просторове розміщення мовних явищ:

- a. ареальний метод;
- b. лінгвогенетичний метод;
- c. описовий метод;
- d. структурний метод.

8. Структурний метод — це метод дослідження мовних явищ в аспекті:

- a. синхронії;
- b. діяхронії;
- c. синхронії та діяхронії.

9. Найдавнішим і найпоширенішим визначальним мовознавчим методом є:

- a. структурний;
- b. описовий;
- c. зіставний;
- d. метод польового дослідження.

10. Мовна типологія — це порівняльне вивчення типів мови за їх:

- a. структурними особливостями;

- b. функційними особливостями;
- c. структурними і функційними особливостями НЕЗАЛЕЖНО від їх генетичної природи;
- d. структурними і функційними особливостями ЗАЛЕЖНО від їх генетичної природи.

11. Структурний метод реалізується в таких методиках;

- a. дистрибутивній і трансформаційній;
- b. безпосередніх складників і компонентного аналізу;
- c. трансформаційній і компонентного аналізу;
- d. дистрибутивній, трансформаційній, безпосередніх складників і компонентного аналізу.

12. За допомогою якого аналізу можна розмежувати назви істот і неістот:

Іван іде з другом → Друг іде з Іваном;

*Іван іде з палицею → *Палиця йде з Іваном?*

- a. дистрибутивного аналізу;
- b. трансформаційного аналізу;
- c. аналізу безпосередніх складників;
- d. компонентного аналізу.

13. За результатами якого аналізу терміни спорідненості (*мати, батько, син, дочка, бабуся, дідусь, тітка* тощо) можуть бути представлені як комбінація семантичних складників (сем) — ‘ступінь спорідненості’+ ‘стать’ + ‘покоління’?

- a. дистрибутивного аналізу;
- b. трансформаційного аналізу;
- c. аналізу безпосередніх складників;
- d. компонентного аналізу.

14. Який опис мовних фактів важливий для дослідження мовних універсалій — ознак, спільних для всіх або більшості мов?

- a. зіставний і типологічний;
- b. зіставний і генетичний;
- c. зіставний і структурний;
- d. структурний.

15. Усі етапи дослідження охоплює:

- a. метод;
- b. методика;

- c. прийом;
- d. методологічний принцип.

16. Методологічні принципи наукового пізнання:

- a. завжди залишаються незмінними;
- b. майже не змінюються;
- c. обов'язково змінюються;
- d. можуть змінюватися під впливом наукового прогресу.

17. У сучасному мовознавстві виразною є тенденція до:

- a. застосування одного конкретного (домінантного) методу дослідження;
- b. застосування конкретного експериментального методу дослідження;
- c. застосування комплексу методів дослідження;
- d. інше.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Підручники й посібники

Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва : «Языки русской культуры», 2005. С. 368 с.

Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия, 2003. 672 с.

Античные теории языка и стиля. Москва : Алетейя, 1996. 363 с.

Гируцкий А. А. Общее языкознание: учеб. пособ. Минск : Тетра-Системс, 2003. 304 с.

Гречко В. А. Теория языкознания. Москва : Высшая школа, 2003. 375 с.

Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : учеб. пособ. Москва : Изд-во РУДН, 2003. 472 с.

Кодухов В. И. Общее языкознание. Москва : Высшая школа, 1974. 303 с.

Кочерган М. П. Загальне мовознавство. 3-тє вид. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 288 с.

Симашко Т. В. История лингвистических учений : античность, средневековье : учебн. пособ. Архангельск : Поморский ун-т им. М. В. Ломоносова, 2001. 215 с.

Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. С. 335 с.

O'Grady W. et al., Contemporary Linguistics: An Introduction. Boston, New York : Bedford/St. Martin's, 2005. 720 p.

Наукові праці

Блумфилд Л. Язык. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1968. 607 с.

Нисский Григорий. Об устройстве человека. Санкт-Петербург : Аксиома, Мифрил, 1995. 176 с.

Платон. Кратил. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. / общ. ред. : А. Ф. Лосев. Москва : Мысль, 1994. Том 1. 860 с.

Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1993. 656 с.

Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в лингвистике*. Вып. 1 / под ред. : Звегинцева В. А. Москва : Издательство иностранной литературы, 1960. С. 135-168.

Beacco J.K. The Linguistic Integration of Adult Migrants: From One Country to Another, from One Language to Another. Brussels : Council of Europe, 2014. 56 p.

Bednarik R. The First Mariners. Bethan eBook : Bentham Science Publishers, 2015. 350 p.

Feldman H. A Grammar of Awtuw. *Pacific Linguistics*. Canberra : Australian National University, 1986. 249 p.

Fries Ch. The Structure of English. New York : Harcourt, Brace, and World, 1952. 320 p.

Ivic M. Trends in Linguistics. The Hague : Mouton de Gruyter, 2013. 260 p.

Kennedy G. Variation in the distribution of modal verbs in the British National Corpus. *Using Corpora to Explore Linguistic Variation*. New York, Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2002. P.73-90.

McCarthy M. Good Listenership made plain: British and American non-minimal response tokens in everyday conversation. *Using Corpora to Explore Linguistic Variation*. New York, Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2002. P. 49-72.

Mohamed G., Hardie A. Approaching Text typology through Cluster Analysis in Arabic. *Arabic Corpus Linguistics*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2018. P. 201-228.

Pinker S. Words and Rules: The Ingredient of language. New York : Perennial, 2000. 349 p.

Ramat P. Linguistic Typology. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1987. 455 p.

Taisner P. Lectures on Structure and derivation. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2003. P. 127 p.

Wierzbicka A. Introduction. Language and Meaning. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam : John Benjamins. 1988. 617 p.

Zawadowsky, L. The definition of 'Sentence' and John Ries's Theory. *Progress in Linguistic Historiography: Papers from the International Conference on the History of the Language Sciences, Ottawa, 28-31 August 1978*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1980. P. 271-296.

Інтернет ресурси

Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень. Київ : "Академія". 2011. 240 с. URL : <http://www.e-catalog.name/x/x/x?LNG=&C21COM=S&I21DBN=IOUNB&P21DBN=IOUNB&S21FMT=&S21ALL> (дата звернення: 15.09.2020).

Загальне мовознавство як наука і як навчальна дисципліна. Об'єкт і предмет дослідження загального мовознавства. Проблема дослідження мовознавства. URL : <https://infopedia.su/9x9e78.html> (дата звернення: 16.11.2020).

Іванченко Н.О. Видатні пам'ятки арабської лінгвістичної думки. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6485/Ivanchenko_Vydatni_pamyatky_arabskoyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 28.08.2020).

Кочерган М. П. Мовознавство як наука. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна. Предмет мовознавства. Зміст і основні завдання загального мовознавства. URL : <http://litmisto.org.ua/?p=14994> (дата звернення: 04.09.2020).

Лучик В. В. Про мову та мовознавство як наукову й навчальну дисципліну. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10744/Luchyk_Pro_movu_ta_movoznavstvo.pdf?sequence=1 (дата звернення: 07.08.2020)

Мовознавство як наука про мову. Значення мовознавства. Прикладна лінгвістика. URL : <https://studfile.net/preview/6832974/> (дата звернення: 12.10.2020)

Основні лінгвістичні традиції в історії мовознавства. Загальна характеристика. URL : <https://studfile.net/preview/2425931/page:3/> (дата звернення: 23.09.2020).

Рибалкін В. С. Арабська лінгвістична традиція. Класичні концепції та їх сучасна інтерпретація. URL : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/347794.html> (дата звернення: 01.09.2020).

Рождественский Ю. В. Лекции по общему языкознанию. Москва : Академкнига, Добросвет, 2002. 344 с. URL : <http://genling.ru/books/item/f00/s00/z00000008/> (дата звернення: 13. 09. 2020).

Руда Н. Лінгвістичні вчення доби античності. URL : <http://www.pinax.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/Stattia-Ruda-1.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

СУМ 2018. URL: <http://sum.in.ua/s/zhurnal> (дата звернення: 02.09.2020).

Теория и история языкознания. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=D-A0Ire5UJ8&list=PL8UlkSWoo52YmWFwdmjwIwFfAZ1hNzdiE> (дата звернення: 19. 09. 2020).

Тіт Лукрецій Кар. Про природу речей. Київ : Дніпро, 1988. URL : http://ae-lib.org.ua/texts-c/lucetius__de_rerum_natura__ua.htm#5 (дата звернення: 04.09. 2020).

Ayers Bennet W. "Influence" in Linguistic Historiography. Amsterdam : John Benjamins, 1990. URL : https://www.academia.edu/3391729/_Influence_in_Linguistic_Historiography_Some_Examples_from_Seventeenth_Century_France (дата звернення: 25.09.2020).

Comparative and Historical Linguistics. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=GVCf5USISug> (дата звернення 23.09.2020).

History of Linguistics. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=sQVtziMRa1k>
(дата звернення: 04. 10. 2020).

Linguistic in the Middle Ages. URL :
<https://www.youtube.com/watch?v=6yYCi0hKfIc> (дата звернення: 01.10.2020).

Linn A. History of Linguistics. URL :
<https://www.youtube.com/watch?v=Sn5N0wYIlGI> (дата звернення: 04. 09. 2020).

WALS Online. Feature 107A: Passive Constructions, URL:
<https://wals.info/feature/107A#2/16.6/148.7> (дата звернення: 03.08.2020).

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Козлова Тетяна Олегівна

ТЕОРІЯ МОВОЗНАВСТВА Й ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності “Філологія”
освітньо-професійної програми “Мова і література (англійська)”

Рецензент	<i>С. М. Єнікєєва</i>
Відповідальний за випуск	<i>Г. І. Приходько</i>
Коректори:	<i>Т. О. Козлова, С. В. Сабліна</i>